Дəли көнүл, чөвлан елə, һавалан,
Чəнлибелдəн һарај кəлди јетишди.
Гəдир билəн гоч икидлəр атланды,
Чəнлибелдəн һара кəлди јетишди.

Гансыз олмаз Короғлунун мејданы,
Дүшмəнин јүз олса гуртармаз чаны,
Сөкүлəр пашанын дəмир зинданы,
Чəнлибелдəн һарај кəлди јетишди.

Јағылара өлүм јазан кəлибди,
Дүшмəнлəрə гəбир газан кəлибди,
Түпдағыдан, һалајпозан кəлибди,
Чəнлибелдəн һарај кəлди јетишди.

Күрдоғлу олубду Ејваза гардаш,
Дəли һəсəн кəсəр дығырланар баш,
Дəмирчиоғлу гојмаз даш үстүндə даш,
Чəнлибелдəн һарај кəлди јетишди.

Сөз тəзə тамам олмушду Канканоғлу Ејвазын јанында һазыр олду. Əһвалаты јахшыча она анладыб деди:

— Инди Мəрчан ханым бизи көзləјир, изин вер, əл, ајағыны ачым, чыхаг гачаг.

Ејваз бүтүн əһвалатдан һалы оландан сонра деди:

— Чох сағ олун, јаман зəһмət чəкмисиниз. Амма мəсələ бурадады ки, һəр сəһəр тездən кəлиб мəни јохлајырлар. Инди дə буду сəһəр ачылыр. Һеч бир јана гачыб чыхмаг олмаз. Биз јола кедəрик о Мəрчан ханым ки, вар, ону хатаја саларыг. Гајыдын, сабаһ ахшамы көзləјин, əкəр сағ галсаг сабаһ гачарыг. Бачарсаныз Чəнлибелə бир адам гачырын, өзүнүз дə көздə-гулагда олун, мəним вə'дəм кечир, бəлкə Чənлидən кəлən олду, əһвалаты она данышын.

Канканоғлу деди:

— Јахшы Ејваз, тутаг ки, кəлən олду, биз нədən биләк ки, о сизин адамнанды?

Ејваз деди:

— Јараглы-јасаглы адам көрсəниз Мəрчан ханымын адыны верин ки, сəни чағырыр. Бизим ушаглар арифдиләр, ондардан олса аннар кəләр, олмаса чыхар кедəр.

Канканоғлу деди:

— Бəс сəни јохлајанда лағымы көрмəзлəр ки?

Ејваз деди:

— Оннан горхмајын, узанарам үстүндə билинмəз. Елə кəлиб гапыдан бахыб кедирләр.

Канканоғлу гајыдыб əһвалаты Мəрчан ханыма данышды, бахдылар көзləмəкдəн савајы өзкə əлач јохду. Мəсləһəтləшиб Мирзəлини хəбəрə гачырдылар, Канканоғлу да галды шəһərдə ки, бəлкə Чəнлибелдəн кəлən олду.

Күнортадан аз кечмишди, Сəлим ган тəрин ичиндə Канканоғлуну тапыб деди:

— Мəрчан ханым дејир өзүнү мана јетирсин.

Оннар өзləрини јетирдиләр, евə, палтарлары дəјишдиләр. Канканоғлу өзүнү јетирди Мəрчан ханыма. Мəрчан ханым деди:

— Елə һазыр ол ки, гаранлыг говушан кими гачаг. Иш јаман һалдады. Бу саат өјрəнмишəм ки, Маһмуд бир бəд тəдбир төкүб. Белə мəсləһəтə кəлиб ки, бу кечə Ејвазы ассынлар. Иш тапшырылыб о чəллад Мећдијə. Һəлə адамлар чыханнан сонра пашајнан икиси тək галыб. Нə билим бəлкə елə инди асачаглар. Амма инанмырам ки, күндүз асалар. Паша чамаатдан бəрк горхур.

Канканоғлу деди:

— Инди гачсаг нечə олар?

Мəрчан ханым деди:

— Јох, инди гачмаг олмаз. Амма сəн индидən көр бир тəһəр елə атлары шəһəрдən чыхарт ки, ахшамнан шəһəрдən атлы чыхмаг чətин олачаг.

Канканоғлу дајанмајыб атлары ајры-ајры јолнан бир-бир јахында олан достунун евинə апармаға башлады.

Гочу Мећди Маһмуд пашанын јаныннан гајыданнан сонра əл алтындан өјрəнди ки, Канканоғлу бир ат миниб кəндə кедиб, пијада гајыдыб бирини дə миниб кедиб. Јолда бусгучу гојду. Күн батар-батмаз Канканоғлу гајыдырды, шəһəрин кənарында тутдулар, башына палаз салыб əл-ајағыны мөһкəм сарыдылар, бир дə о заман көзүнү ачды ки, зинданда Ејвазын јанындады. Елə истəјирди ки, дилləнсин Ејваз деди:

— Канканоғлу, сиз мəним учбатымнан өзүнүзү нə бəлалара салдыныз. Јазыг Мəрчан ханым нечə олду? Сөјлə көрүм нечə олду ки, иши билдиләр?

Канканоғлу деди:

— Ејваз, һəлə сəн де көрүм сəһəрдə-задда лағымы көрəн олмајыбмы?

Ејваз деди:

— Хејр, елə сəһəр сүбһдən бирчə дəфə гапыны ачыб бахдыгларыды, оннан сонра нə бураја кəлəн олуб, нə дə лағымы көрəн?

Канканоғлу бир гədəр архајынлајыб деди:

— Онда сəн һеч гəлбини сыхма, лап архајын ол ки, ишин үстү ачылмајыб. О ки, өлүмə кетмək дејирсəн, сəнин учбатынан дејил, өз учбатымызданды.

687—21

Инчавардан онун әл-ајағына гандал вурмамышдылар, елә чә ипнән бағламышдылар. Сүрүндү Ејвазын јанына, хәчаләт чәкә-чәкә деди:

— Ејваз, даj зәhмәт дә олса көр бәлкә мәним әлләрими дишләриннән ачасан.

Ејваз дишләриjнән бајаг ипләри доғрады, Канканоғлу әли ачылан кими ајагларыны да ачыб бајагкы лағымнан өзүнү верди Мәрчан ханымын јанына. Гапыны ачыб ичәри кирәндә Мәрчан ханымы hејрәт көтүрдү, дили тутар-тутмаз деди:

— Аj залым, бу нә ehтијатсызлыгды еләjирсән? Бары гоj бир аз гаранлыг дүшсүн. Һәлә күн дағын далына чәкилмәjиб. Бәс демирсәнми сәни көрән олар?

Канканоғлу бахды архајынлыгды, даj өзүнү о jерә гојмајыб деди:

— Ханым, бәс өзүн демәдинми ки, тез гачаг?

Мәрчан ханым деди:

— Мән белә тез демәдим. Һәлә вахта чох вар. Һеч тәләсмә, гоj лап гаранлыг говушсун. Инчавардан hава булудлуду, кечә гаранлыг олачаг.

Канканоғлу деди:

— Онда мән бир дә шәhәри доланым, бәлкә Чәнлибелдән кәлән олду. Канканоғлу бу бәhанәjнән чыхыб о бири аты да апармаг истәjирди. Гыз hа jалварды ки: олмаз, Канканоғлу бағын су кылыфындан өзүнү атды чөлә. Елә шәhәр дарвазасына чатар-чатмаз бир дә бахды буду jараглы-јасаглы бир атлы кәлир, елә бил девди. Фикирләшди ки, јәгин Чәнлибелдән кәлир, јанашыб деди:

— Аға, Мәрчан ханым сизи көзләjир, деjир јанына тәшриф буjурсунлар.

Онун ағзындан сөз гуртармамыш атлы деди:

— Дүш габағыма, әкәр сөзүн јалан олса башын өзүнүн дејил.

Канканоғлу бахды буду бири дә кәлир. Бу адамын да белә дири-дири данышмағыны көрәндә лап әлјәгин еләди ки, бунлар Чәнлибеллиди. Севинмиш дүшдү габаға, өзләрини јетирдиләр, имарәтә, атдан дүшүб кирдиләр ичәри. О заман гапыны ачдылар ки, Мәрчан ханым кеjиниб-кечиниб балача хәнчәрини белинә бағлајыр.

Мәрчан ханымын јөнү о тәрәфдәjди, гапынын ачылдығыны ешидәндә елә hесаб еләди ки, Канканоғлуду деди:

— Кәл, еj мәним сәрдарым, еj мәним бахт улдузум, кәл, мән сәнин гуллуғунда hазырам.

Адам деди:

— Мән дә сәнин гуллуғунда гул олуб hазыр дурмушам еj мәним руhум, еj мәним мәләjим! Ахы бир о күл рухсарыны бәри дөндәр көрүм сәнә нә олуб ки, белә рәhмә кәлибсән?

Мәрчан ханым кери дөнәндә кими көрсә јахшыды, гапының ағзындакы ким олса јахшыды? Хоткарын гардашы оғлу Әмир хан. Канканоғлу Әмир ханы Короғлунун адамларындан олдуғуну дүшүнмүш имиш. Инди сән өзүн јазыг Мәрчан ханымын hалыны фикир елә. Бәјәм дүнја онун көзләринә чәhәннәм кәсилмәздими? Бәјәм гышгырмаздымы? Јох, о, бизим фикирләшдиjимиз кими өзүнү итирмәди, сәсинә јумшаглыг вериб деди:

— Амма јаманча сәhв иш көрүрсүнүз, әзизим! Ачығына кәлмәсин бу лап ганмазлыгды. Бәјәм сән билмирсән ки, гадын хајлағының јанына изин алмамыш кирмәзләр?

Әмир хан өзүнү итирди, тәзәчә јола кәлмиш Мәрчан ханымын гәзәбләнмәсиндән горхуја дүшдү, әлләрини дөшүнә гојуб јазыг-јазыг деди:

— Мәрчан ханым, бағышла, сәhв еләмишәм. Ахы нејләjим? Јолда гојдуғун гуллугчу оғлан деди ки, Мәрчан ханым деjир јаныма тәшриф буjурсун, мән дә кәлдим. Ингаhасы мән бир аз ганмазлыг елиjиб севиндиjимдән сәндән изин алмамыш гапыны ачдым. Ахы нечә дә севинмәjим? Буду нечә мүддәтди јола кәлмәjән, мәни атәшн фәрағында дөнә-дөнә јандыран бир јар бу күн јолумда адам гојуб, hәсрәтими чәкиб, мәни интизарла көзләjир. Сынсын мәним о гәдәмләрим ки, бир аз тез кәлмәмишәм, сәни интизарда гојмушам. Мәни доландыр башына, бағышла, гој гајыдым кери, изин вер, сонра кәлим. Валлаh Мәрчан ханым, мәни гынама, әкәр мәним jеримә ајры адам олсајды севиндиjиндән hеч үч күн өзүнә кәлә билмәзди.

Мәрчан ханым деди:

— Әзизим, инчимәзсәнсә бир азча көзлә, гоj палтарымы кеjиним. — Әмир хан тез кери чәкилди. Мәрчан ханым Канканоғлуну сәсләди:

— Ајә, бејвечин бири бејвеч, ичәри кәл көрүм.

Канканоғлу өзүнү атды ичәри. Мәрчан ханым деди:

— Јаман пис јердә ахшамламышыг. Бу Әмир ханды. Ләнкимә, чағыр кәлсин ичәри. Амма горхма, мән нә десәм сән ону еләрсән. Өзүнү тох сахла.

Канканоғлу баш үстә дејиб, Әмир ханы ичәри чағырды. Әмир хан дахил олду, баш әjди. Мәрчан ханым jер көстәрди, отурду. Даj Әмир хан елә билирди ки, дүнjаjи-аләм онунду, уча дағларын hамысыны о јарадыб. Елә ки, pahat олду, башлады басыб бағламаға ки:

— Мәрчан ханым, инди сән көр сәнин атанын ганыны Короғлудан нә сајаг алачағам? Бәјәм мән өлмүшәм ки, сәнин ата-

ның ганы јердә гала? Мәнә хоткарын гардашы оғлу Әмир хан дејәрләр. О нечә Ејвазды ки, мәним нишанлымы апарырды. Әлбәттә, сәнин бир телини вермәрәм һүрү кими мин кәнизә. Мәним кими бир адамы гојду, бир кәда оғлуна кетди. Инди гојарам әлләрини гојнунда. Сәһәр, аллаһ гојса, кәрәк сәнин о ала көзләринин габағында Ејваза сағ-сағ бир әли-вәли дағы чәкәм, сонра да кәсәм башыны, апарам хоткара.

Кечә кечиб кедирди, амма Мәрчан ханым да лап архајын отуруб Әмир хана гулаг асырды.

Мәрчан ханым Әмир ханын сөзләринә күлүб деди:

— Әмир хан, әкәр мәним нәнәм дә кедиб көрсә ки, бир гурдун ајагларыны сарыјыб јыхыблар јолун ичинә, салар дашы башына, сојар дәрисини кәтирәр ки, нә вар, нә вар, мән дә овчујам. Ејвазы тутан оғланнар вар ахы. Мән әһд еләмишәм ки, онун башыны өзүм кәсим, бәлкә үрәјим бир азча тәскинлик тапа. Аллаһ гојса сәни көндәрәрәм кедиб Короғлунун башыны кәтирәрсән, тојумузу еләрик.

Сөзләр ох олуб Әмир ханын бу тәрәфиндән дәјди, о бири тәрәфиндән чыхды. Амма өзүнү о јерә гојмајыб деди:

Ханым, инди изин вер, гуллуғуннан мүрәххәс олум, пашанын јанына кедим.

Мәрчан ханым күлә-күлә деди:

— Ај мәннән өтрү сәбри-гәрары кәсилән јар, бәс мәннән нә тез дојдун белә? Јохса сөзләрим хәтринә дәјди? Ај дәли оғлан, һәнәк еләјирәм. Сәһәр аллаһ гојса Ејваз олачаг сәнин ихтијарында. Нә еләјирсән елә. Амма бу кечә мәним гонағымсан. Јолдашын Бәһлул да кетсин рәһат олсун.

Елә бил дүнјаны јығдын вердин Әмир хана. Бәһлула деди:

— Бәһлул, әзизим, сән кет рәһат ол, сәһәр чағыртдырарам бир јердә кедәрик пашанын һүзуруна.

Бу јердә Қанканоғлунун сәбри лап түкәнди. О, көзләјирди ки, Әмир хан дуруб кедәчәк, чөлә чыханда о да, бир һәмлә еләјиб бир тәһәр чәкәчәк. Амма Мәрчан ханым ону гонаг сахлајырды. Бу тәрәфдән дә ки, дар ағачы гурулурду. Јазыг дәрин фикирә кетмишди. Бирдән Мәрчан ханым гәзәбли-гәзәбли деди:

— Ајә, јухулама, јухуна илан- гурбаға кирәр.

Қанканоғлу дик онун үзүнә бахды. Мәрчан ханым деди:

— Апар, Бәһлулу өтүр, гој кетсин рәһат олсун, узаг јол кәлиб јорулуб. Өзүн дә тез кәл.

Бәһлул ишдән шәккә дүшмүшдү, елә бурадан чаныны гуртармаға чалышырды. Горхусуннан Әмир хана да һеч нә дејә билмирди. Мәрчан ханымын сөзүнү гәнимәт билиб дурду дүшдү Қанканоғлунун габағына.

Мәрчан ханым оннарын далынча гапыны өртмәк бәһанәсијнән Қанканоғлунун гулағына деди:

— Ону рәһатла, гајыт бағчада мәни көзлә.

Онлар һәјәтә дүшәндә Бәһлул деди:

— Гардаш, сән дә гајыт рәһат ол, мән өзүм кедәчәјәм. Қанканоғлу елә истәјирди динсин ки, Бәһлул көтүрүлдү. Амма Қанканоғлу аман вермәјиб тутду, тутмағыјнан әлини боғазына атмағы да бир олду. Чаннан еләјиб узатды бир ағачын алтына, дурду бағчада Мәрчан ханымы көзләмәјә. Аз кечди, чох кечди, Мәрчан ханым чыхды. Қанканоғлу ирәли јериди. Мәрчан ханым деди:

— Әмир ханы еләмишәм мәст, узатмышам јерә. Де көрүм сән нә еләмисән?

Қанканоғлу деди:

— Мән дә Бәһлулу мәст еләјиб узатмышам. Инди де көрүм тәдбирин нәди?

Мәрчан ханым деди:

— Ушаглардан бирини тап кәтир. Ону көтүрүн зирзәмијә, мөһкәм әзишдирәндән сонра палтарыны дәјишдириб еләјин Ејваз. Кечә Ејвазын јеринә ону асарлар. Сәһәрә гәдәр дә биз бир тәрәфә кедиб чыха биләрик.

— Мәрчан, бәс ону асанда гышгырыб демәјәчәк ки, мән Әмир ханам.

Мәрчан ханым деди:

—Оннан архајын ол, лап өзүнү дә өлдүрсә асачаглар.

Қанканоғлу мәсәләни јахшы анлајандан сонра өзүнү вурду ичәри. Мәрчан ханым чох деди ки: бачара билмәзсән, әмәл етмәди. Қанканоғлу: мәнә адам зад лазым дејил, деди, кечә кечиб кедир, оду о тәрәфдә дар ағачы гурулур. Гәрәз өзүнү атды ичәри. Әмир ханын ағзына дәсмал басыб көтүрдү зиндана. Ејвазы еләди Әмир, Әмири дә еләди Ејваз, узатды јерә. Амма Қанканоғлу Мәрчан ханым дејәннән бирчә шеј артыг еләди. Елә еләди ки, әкәр ону ассалар нә тәрпәнсин, нә дә асанлара өзијјәт версин. Јох әкәр асмасалар да нә динсин, нә дә јатанлары јухудан еләсин.

Елә ки, Ејваз хилас олду истәдиләр ки, чыхсынлар, Қанканоғлу јериннән тәрпәнмәди. Мәрчан ханым деди:

— Даj дурмаг вахты дејил, тез олун, көрәк нечә еләјирик.

Қанканоғлу деди:

— Сизә јахшы јол, мән кедәси дејиләм.

Мәрчан ханымы гәзәб көтүрдү.

— Зарафат вахты дөјүл, тез олун.

Қанканоғлу деди:

— Мәрчан ханым, ишдән һалы дејилсән, Ејваз билир.

Кәрәк мән дә бу зинданда олам ки, сәһәрә гәдәр архајынлыг ола! Јохса ишин үстү ачылар, бизи тутарлар.

Мәрчан ханым истәјирди динсин, бирдән Канканоғлу гуш кими өзүнү атды чөлә, Бәһлулу да кәтириб еләди Канканоғлу, узатды Ејвазын јанына. Оннар чөлә чыханда Канканоғлу Әмир ханын атыны ачды. Мәрчан ханым деди:

— Шәһәрдән атла чыхмаг олмаз, ону нијә ачырсан, лазым дејил.

Канканоғлу деди:

— О атларын бири мыха дүшүб ахсајыр. Мәрчан ханым истәди динә Канканоғлу аман вермәјиб көтүрдү ону гојду атын үстүнә, өзләрини јетирдиләр кәндә, атлары миниб үз гојдулар Чәнлибелә. Та ки, кәнддән чыхдылар, Канканоғлу өз башына кәләни Мәрчан ханыма данышды. Де күлә-күлә дүшдүләр јола.

Инди кәлин буннары гојаг өз јолларында көрәк Чәнлибелдә Короғлу нә еләди.

Дәли Һәсәнкилин дә вә'дәси кечди. Дај Короғлунун сәбри түкәнди, кечә јарыдан сонра дуруш кәтирә билмәјиб һај вурду, дәлиләрин дөрд мини ат белинә минди. Тәзәчә күн чешт јеринә галхмышды. Короғлу Руму алды мүһасирәјә. Амма бахды ки, бирдән-бирә шәһәри белә мүһасирәјә алмагда јаман сәһв еләјиб, әкәр ушаглар әлдә олсалар паша онлары гырар. Бу гәрара кәлди ки, дәлиләрдән бир нечәсини көндәрсин, ишин нә јердә олдуғуну өјрәнсинләр. Елә дәлиләр һазырлашырдылар кедәләр, бирдән пашанын шәһәрдән кәнарда гојдуғу гошун сел кими ахды онларын үстүнә. Бу гәфил һүчумда Короғлу үз тутду дәлиләрә:

Дүшмән гәфил һүчум чәксә,
Икид көзүн силсин көрәк.
Башы бәдәндән кетмәмиш,
Ата минә билсин көрәк.

Дәмирчиоғлу кечсин јана,
Әкәр чаны батса гана,
Гојмасын ган лахдалана,
Додағыјнан силсин көрәк.

Короғлу сел тәк чағласын,
Намәрд гапысын бағласын,
Ја буду ки, ган ағласын,
Ја дүшмәнләр күлсүн көрәк.

Сөз тамам олду, дәлиләр гызыл гуш кими галхдылар атлара өзләрини вурдулар гошуна. Амма јенә көзләнилмәдән бир бөјүк гошун да шәһәрдән һүчум еләди. Короғлу бахыб көрдү ки, Аслан паша бу дәстәнин габағындады, она үз тутуб деди:

Аслан паша, диләјим вар,
Паша, хан Ејвазым һаны?
Һајгыррам шәһрин таланар,
Паша, хан Ејвазым һаны?

Шәһринә кәлиб Ејвазым,
Тәрсинә јазылыб јазым,
Зимистана дөнүб јазым,
Паша, хан Ејвазым һаны?

Кәлмир Күрдоғлунун сәси,
Кечиб Һәсәнин вә'дәси,
Тәзә ачан күл дәстәси,
Паша, хан Ејвазым һаны?

Көјдән илдырым төкдүррәм,
Јурдунда соған әкдиррәм,
Дашын, торпағын чәкдиррәм,
Паша, хан Ејвазым һаны?

Дәлиләр сағы-солдады,
Никарын көзү јолдады,
Пејманам долһадолдады,
Паша, хан Ејвазым һаны?

Ејваз Чәнлибелин көзү,
Синәнә гојарам көзү,
Буду Короғлунун сөзү,
Паша, хан Ејвазым һаны?

Аслан паша Короғлу дәлиләрини һәр тәрәфдән мүһасирәдә көрүб ловға-ловға деди:

— Короғлу, аллаһ гојса бу саат сәни көндәрәрәм о дүнјаја Ејвазы көрәрсән, һеч гәм еләмә.

Елә сөз онун ағзыннан тәзәчә гуртармышды, Түпдағыдан гәфләтән өзүнү гошуна вуруб ону јәһәрдән көтүрдү. Өзүнү башсыз көрән гошун дүшдү пәрән-пәрәнә. Де гырылан гырылды, галан һәрә гачыб дағылды бир тәрәфә. Түпдағыдан пашаны кәтириб гојду Короғлунун габағында јерә. Короғлу деди:

— Намәрд, де көрүм ушаглар һаны?

Аслан паша деди:

— Короғлу, һеч гышгырма, сән о ушаглары бир дә о дүнјада көрәчәксән. Мән оннары јандырмышам.

Елә бил дәлиләрин үстүнә су әләнди. Короғлунун нәфәси даралды, әл атды гылынча ки, ону дүнјадан көчүрсүн, бир дә бахдылар буду Дәли Һәсәнкил кәлир, јанларында да бир гыз. Амма Ејваз јохду. Короғлу үз тутду Дәли Һәсәнә:

Дәли Һәсән, бир чаваб вер,
Һаны Ејвазым көрүнмүр?
Хар алыбды күлләрими,
Баһарым-јазым көрүнмүр?

Ејваз јохду нечә күндү,
Синәмдә дағды, дүјүндү.
Үрәјим партлајыр инди,
Һаны Ејвазым көрүнмүр?

Короғлу кимнән соруна?
Ханлар бәләтди зоруна,
Дүшмәсин паша торуна,
Һаны Ејвазым көрүнмүр?

Дәли Һәсән әһвалаты данышды, билдирди ки, Ејваз Рума кәлмәјиб, һајана кедибсә башга јана кедиб.

Лејли ханым гасиди дә кәтирди. Гасид јолда көрдүкләрини бир дә Короғлуја данышды. Короғлу билди ки, Ејваз башга сәмтә кедиб, өзү дә әљәгин еләди ки, башында бир иш вар, үрәји бәрк дарыхды, үз тутду дәлиләрә, деди:

Бу күн итирмишәм Ејваз баламы
Јазын, Тәкәлидән көрән олубму?
Ејвазсыз нејләрәм дүнја малыны,
Јазын, Тәкәлидән көрән олубму?

Алмаздан гылынчды, поладдан јеҹә,
Чејнәрәм дәмири үфүррәм көјә,
Ким сорағын верә, ким јерин дејә,
Јазын, Тәкәлидән көрән олубму?

Аһ чәкәрәм, оф дејәрәм дилимнән,
Бир бүлбүләм ајрылмышам күлүмнән,
Бир тәрланым учуб Чәнлибелимнән:
Јазын, Тәкәлидән көрән олубму?

Диимир, сыныг дүшүб сазым ај һарај!
Зимистана дөнүб јазым ај һарај!
Иткин дүшүб хан Ејвазым ај һарај!
Јазын, Тәкәлидән көрән олубму?

Короғлујам, даһа јетишдим чана,
Гызарам шир кими киррәм мејдана,
Еләрәм дүнјаны вери-вирана,
Јазын, Тәкәлидән көрән олубму?

Сөз тамам олду. Короғлу Аслан пашаны, Лејли ханымы вә гасиди тапшырды Түпдағыдана, бир нечә дәли дә она гошуб көндәрди Чәнлибелә, өзүнә дә деди ки, мән кәлинчә сахлајын.

Өзү дә дәлиләри ики јерә ајырды, бир дәстәни верди Дәли Һәсәннән Дәмирчиоғлуна көндәрди Гарса, о бири дәстәни дә өзү көтүрүб үз гојду Бајазидә.

Онлар шәһәрдән тәзә араланмышдылар, көрдүләр буду бир атлы ағлыја-ағлыја кәлир. Короғлу ону дајандырыб хәбәр алды:

— Ајә, де көрүм кимсән, нәчисән, һајаннан кәлиб һајана кедирсән, нијә ағлајырсан?

Јолчу әввәлчә истәди өтүб кедә, сонра бир дәстәјә бахды, бир Короғлуја бахды, деди:

— Бир һәлә сиз дејин көрүм кимсиниз, белә сәфәриниз һајанады?

Короғлу деди:

— Биз о тајдан, Чәнлибел тәрәфдәник.

Киши деди:

— Короғлуну бәлкә таныјасыныз?

Короғлу бахды бу сөзлү адама охшајыр, өзүнү нишан верди. Јолчу Короғлуну таныјанда дај да бәрк ағлады, деди:

— Короғлу, Бајазид пашасы Маһмуд паша Ејвазы тутуб. Мән ордан дүнән чыхмышам. Дејирдиләр хоткардан хәбәр кәлән кими асачаглар, өзүнү јетир, аманды.

Короғлу елә бир дәли нә'рә чәкди ки, јүз ағачлыгда Дәли Һәсәннән Дәмирчиоғлу ешидиб кери гајытдылар.

Короғлу дәлиләрә деди:

— Мән кетдим, өзүнүзү јетирин.

Короғлу Гыратын чиловуну бошлады. Елә бил ат иши дүјмушду, елә ки, чилову бош көрдү, јел кими учмаға башлады.

Инди Короғлу кәлмәкдә олсун, көрәк Гочу Мећди нә еләди. Јазын булудлу, гаранлыг кечәсијди. Гочу Мећди бәрк тәләсијирди. Елә кечә јары олар-олмаз онларын икисини дә чыхардыб асдылар.

Хорузлар обашданы тәзәчә банлашырды, Маһмуд пашаја хәбәр вердиләр ки, хоткардан адам кәлиб. Паша әмр еләди гасиди кәтирдиләр ичәри. Гасид хоткарын намәсини верди. Паша намәни ачыб көрдү хоткар јазыб ки, «Маһмуд паша, дај дајанма, Ејвазын башыны тез кәс көндәр».

Паша о саат әмр еләди, гасид јол кәлиб јорулуб, ону апарыб раһат еләсинләр. Өзү дә хәлвәт тапшырды ки, мәст еләјиб јыхсынлар јерә. Паша нечә тапшырмышды гасиди еләчә дә раһат еләдиләр. Онсуз да кечә-күндүз јол кәлмиш, јорулмуш адам, јатаға елә јыхылды, елә бил јүз илин өлүсүдүр. Сонра паша тез адам көндәриб Гочу Мећдини кәтиртди. Гочу Мећди гапыдан кирән кими паша хәбәр алды:

— Де көрүм, нә еләмисән?

Гочу Мећди әлини вурду, бәркдән бир шагга чәкди деди:

— Ај чаны сағ олмуш, ахы нә вар, нә елијим? Сағлығына икисини дә асмышам јелләнир. Бәһ, бәһ, бәһ. Ејваз һа Ејваз, мән дә елә һесаб еләјирәм бу бир икитди нәди. Сәнин чанын үчүн паша, һеч бир тојугча үрәји јохумуш. Афәрин мәним зәһмимә, јаман зәһмим варыјмыш. Елә ки, зинданы ачдым, икиси дә зәһмимнән елә бирчә дәфә вај дәдә еләјиб јыхылды. Һајыф ки, Ејваз һеч асыланачан өзүнә кәлмәди ки, көрә аһалар нечә оғланнар доғуб. Бир суичим саатда икисини дә кәтириб тәнабладым.

Маһмуд паша деди:

— Бу ишинә афәрин. Инди хоткардан адам кәлиб хәбәр кәтириб ки, Ејвазын башыны кәсин көндәрин. Мән дә јахшы тәрпәндим гасиди мәст еләдиб узатдырдым јерә. Тәләсдијиннән һеч хәбәр ала билмәдим ки, бизим Бәһлул нечә олду? Инди сән белә елә! Нә гәдәр ки, чамаат ишдән бихәбәрди тез Ејвазы ендир, кәс башыны, бир хонча бәзә, көндәрәк хоткара. Аллаһа шүкүр ки, гасид вә'дәсиндә кәлди. Јохса хоткарын јанында лап һөрмәтдән дүшәрдик, дејәрди бир адамы үччә күн дә сахлаја билмәјиб, мәнсиз асыблар. Ди дурма.

Гочу Мећди хәбәр алды ки:

— Бәс Канканоғлуну нә еләјим?

Паша деди:

— Инди ону тәк дар ағачында гојмаг олмаз. Ону да ендир, өлүсүнү бәрк гылынчла, баш көзүнү әз, сәһәр дә хәбәр јај ки, зиндана басғын еләјибмиш кешикчиләр өлдүрүб. Бир дә Ејвазын башыны кәсәннән сонра бәдәнини ас шәһәрин ала гапысындан.

Гочу Мећди кедиб паша нечә тапшырмышдыса елә дә еләди.

Бәли, күнорта Гырат өзүнү јетирди Бајазидә. Короғлу бир дә о заман башыны галдырды ки, Ејваз олуб башсыз бәдән, асылыб шәһәрин алагапысыннан. Дүнја Короғлунун башына доланды, көзләри гаралды, атдан ашырылыб башсыз бәдәни гучаглады. Маһмуд паша бөјүк һазырлыгнан пусгуда дурмушду. Өзүнү јетирди. Гырат ајагларыны јерә дөјүб елә кишнәди, дағлар дилә кәлди. Короғлу о заман дөндү ки, ат адам кими дөјүш еләјир. Короғлу өзүнү јетирди, гызыл гуш кими гонду атын белинә. Амма гошун ону јаман һалгаламышды. Елә бил әтдән јетмиш једди гат гала чәкилмишди. О, саға вурду, јол ача билмәди, сола вурду, јол ача билмәди. Иши чох чәтинә дүшмүшдү. Бирдән Дәли Һәсәнин нә'рәси ешидилди. Дәлиләр өзләрини вурдулар јаји-ләшкәрә. Бир гырғын олду, бир гырғын олду, һәлә индијә гәдәр рузикарын көзү белә гырғын, белә ган көрмәмишди. Де гошунун гырыланы гырылды, галаны аман

диләди, тәслим олду. Короғлу һај вурду ки, пашаны тапыб кәтирин. Амма нә гәдәр ахтардылар, пашаны тапа билмәдиләр. Шәһәр әһли әрз еләди ки, паша чохдан әкилиб.

Бу јаннан шәһәрин Короғлу истәјәни төкүлүб бир гара кәчавә дүзәлтдиләр, чәназәни гојдулар кәчавәјә, салдылар јола. Елә бил дәлиләрин үстүнә су сәпәләнмишди. Һамысынын башы синәсиндә, кәчавәни дә көтүрүб үз тутдулар Чәнлибелә тәрәф.

Короғлу бахыб көрдү ки, дај паша әлдән чыхыб, кор-пешиман атыны миниб дүшдү јола. Дәли Һәсәннән Дәмирчиоғлу да онун јанында галмышды, оннар да атларыны минди, үчү дә динмәз-сөјләмәз аста-аста башладылар атларыны сүрмәјә.

Инди бунлары гојаг өз дәрдләриннән Чәнлибелә тәрәф кетмәкдә, сизә бир аз да Тәкәтүркмәннән, Ејвазын ата-анасыннан данышаг.

Ејвазын анасы Зәргәләм чохдан бәриди ки, оғлунун үзүнү көрмүрдү. Һеч Ејвазын тојуна да кедә билмәмишди. Амма тојдан сонра һәм Гәссаб Алыдан, һәм Короғлудан, һәм дә Ејвездан бәрк инчимишди. Доғруду, онун тоја кетмәмәјинә һеч ким күнаһкар дөјүлдү, өзү нахош олуб кедә билмәмишди, амма иш бурадады ки, Гәссаб Алы тоја кедәндә она сөз вермишди ки, гајыданда Ејвазы да, кәлинимизи дә кәтириб кәләчәјәм, бир тој да бурда өзүмүз еләрик. Ди кәл, тојдан сонра Гәссаб Алы фикрини дејәндә нә Короғлу, нә Никар ханым разы олмады, илтимас еләдиләр ки, гој өзүмүз көндәрәк.

Гәссаб Алы гајыдыб мәсәләни Зәргәләмә деди. Јазыг арвадын көзү јолда галды, гулағы сәсдә. Нә кечәләр јухусу кәлди, нә күндүзләр гәрары. Елә һәр саат, һәр дигигә көзләјирди ки, Ејваз бөјүрдән чыхачаг, амма Ејваз кәлмирди ки, кәлмирди. Ана үрәји таб еләмирди. Бир күн кечди, беш күн кечди, ахырда Ејвазын кәлмәдијини көрүб дај да бәрк дарыхмаға башлады, кечә-күндүз көз јашы дөндү селә, башлады ки, кәрәк өзүм кедиб оғлуму, кәлиними көрәм. Гәссаб Алы һа јубандырды ки, кәләчәкләр олмады. Гәссаб Алы бир сәһәр јенә мал-һејваны раһат еләјиб евә гајыданда Зәргәләмин ағладығыны көрүб деди:

— Ај арвад, ахы нијә белә сәбирсизлик еләјирсән? Дај дарыхма, аллаһ гојса бу күнләрдә кәләрләр.

Зәргәләм бахыб көрдү һеч Алынын үрәји онун үрәји дејәни демир, онун нәләр чәкдијини билмир. Үрәји бәрк губар еләди, ағлаја-ағлаја деди:

Көз јолларда, гулаг сәсдә,
Бир баламы анарам мән.
Кәләчәк дедин кәлмәди,
Од тутубан, јанарам мән.

Бүлбүлү тәрк олмуш бағам,
Сују гурумуш булағам,
Јағсыз јанан бир чырағам,
Бир меһ әсәр сөнәрәм мән.

Гәминнән дүшдүм јатаға,
Балам кечмәди сол-саға,
Дөнмүшәм сары јарпаға,
Учуб јерә гонарам мән.

Зәргәләмәм, чох бәд һалам,
Дилим сөз кәтирмир, лалам,
Мәним ки, бирчәдир балам,
Нијә оннан кәнарам мән?

Гәссаб Алы бахыб көрдү јох, бу әмәл јеjән иш дөjүл, белә кетсә Зәргәләм jенә хәстәләнәчәк, она сөз верди, һазырлыг көрмәjә башлады.

Бу тәрәфдән дә Чәнлибелдә Короғлу тәдарүк көрүрдү ки, Ejвазы бөjүк бир дәм-дәскаһнан евә көндәрсин, кәлди бу иш дүшдү араjа.

Бәли, Гәссаб Алы бүтүн гоһум-гардашларына, дост-таныш-ларына хәбәр верди, Тәкәтүркмән икидләриннән бөjүк бир дәстә дүзәлди, гырмызы кәчавәләр бәзәди, Зәргәләми дә көтүрүб jол башлады, Чәнлибелә, Ejвазнан кәлинини көрмәjә.

Бу тәрәфдән чәназәни кәтирән дәстә Чәнлибел әтәjинә чат-магда, Гәссаб Алынын да дәстәси чатды. Дәлиләр дајаныб Короғлунун чатмағыны көзләjирдиләр. Гәссаб Алы гара кәча-вәни көрәндә өз дәстәсини дајандырды, ирәли jеријиб хәбәр алды:

Хәбәр алым әр гардашлар,
Кәчавәниз гара нијә?
Гәлби гәмли, көзү jашлар,
Дүшмүсүнүз дара нијә?

Ким көрсә бу дәрдә jаны,
Мәрдә гурбан намәрд чаны,
Уча дағларын тәрланы,
Дустаг олуб сара нијә?

Дејин мана гоч икидләр,
Кимнән сизә дејиб хәтәр?
Һөвәснән бәсләнән күлләр,
Гисмәт олуб хара нијә?

Дәрдинизи дејин бизә,
Көмәк әли верәк сизә,
Ахы сизин дәрдинизә,
Тапылмајыр чара нијә?

Алы бурдан аралыды,
О хәстәниз һаралыды,
Өлүб, јохса јаралыды,
Она дејиб јара нијә?

Сөз тамам олду. Дәлиләр ону таныды, амма һеч кимин нит-ги олмады ки, ирәлләjә, һалыны соруша, она чаваб верә.

Короғлу кәлиб jетишди. Гәссаб Алыны, онун дәстәсини көрүб иши баша дүшдү, Алыjа чатан кими атдан ашырылды онун бојнуну гучаглады, өзүнү сахлаjа билмәди, көзләриннән ики дамчы jаш үзүнә енди. Дејирләр анадан оландан индиjә гәдәр Короғлу көзүндә ики дәфә jаш көрүнмүшдү. Бир Ejвазын чәна-зәсини көрәндә, бир дә инди.

Гәссаб Алы Короғлуну белә дәрдли көрәндә шәккә дүшдү ки, кәчавә Ejвазынды. Амма билмәди хәстәди, jаралыды, jа башында бир иш вар. Өзүнү о jерә гоjмајыб Короғлунун дәр-дини өзүндән сорушду:

Ач сөjлә сиррини, билим дәрдини,
Чүмлә икидләрин башы Короғлу.
Дејирләр кедәндә дүшмән үстүнә.
Гоjмаз даш үстүндә дашы Короғлу.

Короғлунун дәрди дај да түғjан еләди, гәмли-гәмли Гәссаб Алынын чавабында деди:

Хәбәр алма Гәссаб Алы дәрдими,
Зәһәрнән jеjибди ашы Короғлу.
Jүз ил пашалара ал ejләjибди,
Ахырда олубду нашы Короғлу.

Гәссаб Алы деди:

Мәрд jолунда гоjар башы чаныны,
Ичәр овуч илә дүшмән ганыны,
Jыхар пашаларын ханиманыны,
Бир дәфә ојнатса гашы Короғлу.

Короғлу деди:

Даһа буннан белә ачармы галы?
Сыныг ганад лачын олмаз һавалы,
Jатыб бахты, үз дөндәриб игвалы
Ачмаз нә габағы, гашы Короғлу.

Гәссаб Алы деди:

Гәссаб Алы үз тутубду дағлара,
Гәсди вар икидләр jурдуна вара,
Икид говға күнү алса мин jара,
Ахмаз көзләрини jашы Короғлу!

Короғлу истәр-истәмәз деди:

Синәмин башында каман гурулса,
Көз гырпмарам мин бир јара вурулса,
Һаны әманәтим дејин сорулса,
Ган төкәр көзүннән јашы Короғлу.

Даj Гәссаб Алы бу дәфә әлјәгин еләди ки, кәчавә Ејвазын-ды, өзүнүн дә башында бир иш вар. Нә гәдәр чалышдыса өзү-ну сахлаја билмәди, ағлаја-ағлаја деди:

Еj ағалар, аj газылар,
Јатан Ејваз хан олмасын.
Үрәjиндә дәрин јара,
Синәсиндә ган олмасын.

Маралсыз олмасын чөлүм,
Сонасыз галмасын көлүм,
Мана кәлсин кәлән өлүм,
Ејваз јухудан олмасын.

Јазыг чаным дүшүб дәрдә,
Аһым галхыр пәрдә-пәрдә,
Гылынч вурсун мәрд намәрдә,
Арада шеjтан олмасын.

Худам буjурмасын фәрман,
Достума күлмәсин дүшман,
Хеjир ишә кедән карван,
Мәнзилдә пешман олмасын.

Алы олмаз аһы-зарсыз,
Дағ башы галмасын гарсыз,
Икид галда һавадарсыз,
Икидсиз меjдан олмасын.

Бу тәрәфдән Гәссаб Алынын дәстәси иши баша дүшүб өз-ләрини вердиләр ирәли ки: «Нә олуб?» Гәссаб Алы онлара тап-шырды ки, өз кәчавәләрини дә гара бәзәсинләр. Онлар гаjыдыб кәчавәләри гара бәзәjәндә јазыг Зәргәләм елә бирчә дәфә уj!.. еләди јыхылды, ону да көтүрүб бу кәчавәjә гоjдулар. Гәссаб Алы дәрдә таб еләмәди, ирәли jериди, јана-јана деди:

Худаја, әчәлин мана даjансын,
Ејваз тәзә битиб боја кәлибди.
Бир мө'чүзә көстәр балам оjансын,
Дејим ки, әрәннәр һоја кәлибди.

Анан һәсрәт галды күл чамалына,
Баха билмәз сәнин белә һалына,
Әлачы кәсилиб, дүшүб далына,
Галх Ејвазым анан тоја кәлибди.

Гәссаб Алы аһу-зарда галыбды,
Бала дәрди мәни ода салыбды,
Дејин намәрддәнми јара алыбды,
Јохса мәрд гылынчы соја кәлибди.

Гәссаб Алы сөзүнү тамам еләди. Амма бахыб көрдү ки, Короғлу елә ајаг үстә өлүб, һалы јаман писди, өзүнү тохтатды, ирәли jериди, она тәскинлик вериб деди:

— Короғлу, сән дүнја көрмүш адамсан, өзүн билирсән ки, тәгдирә тәдбир јохду. Ишди олуб кедиб. Су сәһәнки суда сы-нар. Икид јараныб галда јаралана, давада өлә. Бу гәдәр хиффәт нәjә лазымды Шүкүр аллаһа Ејваз кедиб, Күрдоғлу онун jе-риндәди. Инди иш көрмәк лазымды. Сүр атыны кәчавәнин га-бағына, апар оғлуну дәфн елә!

Короғлу һеч бир сөз дејә билмәди, динмәз-сөjләмәз атыны миниб сүрдү габаға. Гәссаб Алы һәм өз адамларына, һәм дә дәлиләрә лазыми тапшырыг вериб аты сүрдү Короғлунун ја-нына. Һамынын башы синәсиндә јаваш-јаваш үз гоjдулар Чән-либелә.

Бу тәрәфдән Чәнлибелә хәбәр јаjылды. Һамы дәjди бир-бириня Никар ханым әл атды, ағ јанаглар гызыл гана бојан-ды. Дәстә кәлиб чатанда Ашыг Чүнун jериди ирәли, әлини верди гулағына, деди:

Мән ашығам гарғалар,
Дағда гара гар галар,
Лачын сајығсыз јатыб,
Jериш чәкиб гарғалар.

Елә бил чамаатын үстүнә од әләнди. Уғулту јаjылды дағ-лара, көз јашлары нејсан олду.

Никар ханым аста-аста jериди ирәли. Амма ки, һеч ајаг үстә дура билмирди, Телли ханымнан Мәһбуб ханым онун го-луна кирмишдиләр. Никар ханым јана-јана деди:

Мән ашығам јанана,
Ја нәмәjә, ја нана,
Ејваза ох дәjибди,
Ағла гардаш, јан ана.

Јазыг Зәргәләм һачандан-һачана өзүнә кәлди, кәчавәни гу-чаглајыб деди:

Елин тоjу һәзарат,
Балам боjу һәзарат!
Кәлмишәм тоjун көрәм,
Гурун тоjу һәзарат!

Ашыг Чүнунун јаныглы сәси јери-көјү титрәтди:

Мән ашыг улу дағлар!
Чешмәли, сулу дағлар!
Бурда бир икид өлүб,
Көј кишнәр, булуд ағлар.

Тәрәз мејит гәбиристанлыға кәтирилди. Елә ки гәбрә салмалы олдулар, Гәссаб Алынын үрәји таб кәтирмәди. Деди:

Залым фәләк мәнһән дүшдү бәрәсдә,
Мејданда үз-үзә дурду, ај һарај!
Намәрдлик ејләди, алнан апарды,
Јолумда торуну гурду, ај һарај!

Бәдбәхтликдә чаным дүнјада тәкди,
Күндә мана једиртдији көтәкди,
Охуну дүзәлтди, јајыны чәкди,
Синәмин башыннан вурду, ај һарај!

Ејваз, мәни јалгыз гојма аманды,
Ахы бала дәрди чәкмәк јаманды....
Гәссаб Алы көчүр, ахыр заманды...
Бала дәрди ону јорду, ај һарај!

Бу заман елә бирдән-бирә Һүрү ханым өзүнү атды мејитин үстүнә, деди:

Һеч ким белә инсафсызлыг ејләмәз,
Бәс сән ејләјирсән нәдән, Ејвазым!?
Бу фәләк зүлмүнә, һаг ситәминә,
Таб етмәз, үзүләр бәдән, Ејвазым!?

Фәләк шухлуғуму әлимнән алды,
Ајыма баҳкилән көјә учалды,
Бахтына гәләми тәрсинә чалды,
Ејләди бағрымы сәдән, Ејвазым!?

Һүрүнүн әлиннән кедиб ихтијар,
Нә вахтачан аһ ејләјәр, ағлајар?
Аманды, мәни дә өзүннән апар,
Үз дөндәриб јалгыз кедән, Ејвазым!

Һүрү ханым сөзүнү гуртарыб гәфләтдән хәнчәри чәкди, синәсинә чаханда тутдулар. Ағ синә гызыл гана бојанды. Инчавардан тез тутмушдулар, јара хәтәрсиз дәјмишди.

Короғлу гејзә кәлиб, деди:

Короғлу бу күннән кечир башыннан,
Бу хәбәр һәр јана јајылсын кәрәк!..
Талан дүшсүн пашаларын варына,
Әлләри әлләрдән үзүлсүн кәрәк.

Јеријин икидләр, мејдан башына,
Зәһәр гатаг пашаларын ашына,
Әл узадын торпағына, дашына,
Хоткарын чалалы позулсун кәрәк.

Короғлу өлмәјиб јашајыр һәлә,
Залымын јурдуна салар зәлзәлә,
Ејвазын гатили тез кечсин әлә,
Көзләринә милләр дүзүлсүн кәрәк!

Мејити дәфн еләдиләр. Чамаат гәбиристанлыгдан гајыданда Бәлли Әһмәд Дәмирчиоғлуна јанашыб гулағына пычылдады:

— Ајә, Дәмирчиоғлу, бир сирр ахы мәним гарнымы јыртыр.

Дәмирчиоғлу деди:

— Нә олуб? О нә сирди ки, елә?

Бәлли Әһмәд деди:

— Валлаһ, гардаш, мәни гынама, бу ки, биз гәбрә тапшырдыг, бу Ејваз дејилди.

Дәмирчиоғлу елә гәзәбләнди ки, көзләри гыпгырмызы олду, башы кичәлләнди, бир мүддәт дилләнә билмәди.

Бәлли Әһмәд буну белә әзаба салмағына, дәрдини артырмағына пешман олдуса да дөзә билмәјиб деди:

— Нә дејирсән де, бу Ејваз дејилди. Јадына кәлирми ки, дурна тели кәтирмәјә кедәндә Бағдад бағларында булағын башында отурмушдуг. Ејваз голларыны чырмајыб кабаб чәкирди, сән мана дедин:

— Әһмәд, бахырсанмы, доғрудан да аллаһ гүдрәт гәләмин биринчи дәфә Ејваза чәкиб. Бир көр бинәјиндәки гара хал ағ гола нечә јарашыр?

Дәмирчиоғлу деди:

— Нә олсун ки?

Бәлли Әһмәд деди:

— Дајан дә, мејит јујуланда сују мән төкүрдүм, о халдан нишанә јохујду.

Дәмирчиоғлу даһа да бәрк гәзәбләнди, деди:

— Ајә, бәјәм көрмәдин ки, бәдән гапгара јанмышды? Көрүнүр әввәлчә асыб сонра башыны кәсибләр. Бәјәм асылан инсанда ағ јер галар ки, онда да хал билинә?

Бәлли Әһмәд истәди дилләнә, Дәмирчиоғлу она елә тәрстәрс бахды ки, дај диниб данышмады.

Дәлиләр Чәнлибелин бүтүн бәрә-бәндәркаһларыны, гаравулханаларыны, һәр јерини гара бәзәдиләр.

Дејирләр о кечә сәһәрә гәдәр дәлиләрин зүмзүмәсиндән, атларын кишнәмәсиндән, Чүнунун бајаты сәсиндән, ханымларын ағусундан, Короғлунун нә'рәсиндән көјләр, јерләр, дағлар, дашлар дил дејиб ағлады.

687—22

Инди Чәнлибели гоjаг өз дәрдиндә, көрәк Ejвазкил нечә олдулар.

Бәли, елә ки, оннар башладылар jола, ағызлары дүшдү Аладағдан. Әмир ханын аты бир аз jорунуг иди. Оннар сәһәр күн чыханда кәлиб чатдылар Аладаға. Гиблә булағы дejилән булағын башында атларындан дүшдүләр. Мәрчан ханым һазырлыглы кәлмишди, jахшы jejиб-ичәндән сонра нечә мүддәт jол кәлмиш, jорулмуш, әзаб-әзиjjәтләрә дүшмүш адамлар башладылар динчәлмәjә. Мәрчан ханым Ejвазы раһат еләди, Ejваз узаныб jухуjа кетди. Ахшамачан ону гыjыб jухудан аjылтмадылар. Ахшам шәр гарышанда дүшдүләр jола, jенә башладылар jаваш-jаваш ат сүрмәjә. Сәһәр дан jери ағаранда jетишдиләр Чәнлибелин әтәjинә.

Ejваз көзләрини доландырды, дағлары сеjр еләди, бахыб көрдү ки, бура Маһмуд пашанын гасидиjнән габағлашдығы jерди. Бирдән-бирә кефи позулду, рәнки гаралды, гаш-габағы төкүлдү, атын башыны чәкиб дурду. Канканоғлу иши белә көрәндә атыны ирәли сүрүб деди:

— Ejваз, сана нә олду?

Ejваз динмәди.

— Гардаш, дәрдини де.

Ejваз jенә динмәди.

Мәрчан ханым габаға jериjиб деди:

— Ejваз, гардаш, де көрәк сана нә олду ки, бирдән-бирә белә кефин позулду? Бәлкә даj бизим бурадан белә кетмәjимизә разы дejилсән? Бәлкә горхурсан ки, Чәнлибелдә бизи кәтирмәjинин үстүндә сәни данлаjан ола?

Елә бил Ejваз һеч дә ешитмирди? О динмирди ки, динмирди. Мәрчан ханым иши белә көрәндә атын башыны кери дөндәрди, Канканоғлуjа деди:

— Гаjтар, сүр атыны. Мәнимки фәләкдән белә кәлиб. Бунлара пәнаһ апармагданса, өлүмә кетмәк jахшыды.

Онлар кери дөнәндә Ejваз елә бил диксиниб аjылды, аты сүрүб габагларыны кәсди. Амма Мәрчан ханым jаман пис һалдаjды, елә һалдаjды ки, чыртыг вурсан гаһы дамарды, елә бир һимә бәндиjди ки, ағласын. Аты сүрмәк истәjәндә Ejваз деди:

Бир дәрдим вар бу дағлардан бөjүкдү,
Онунчүн гаралды ганым, инчимә!
Бағышла тагсырым, гулам, хатам вар,
Инсафа кәл, Мәрчан ханым, инчимә!

Ала көзләри jашла долмуш Мәрчан ханым деди:

Сәннән инчимирәм еj инсан оғлу,
Фәләк мәнә вуруб әл, инчимишәм.

Өз гардашым jағы чыхыб өзүмә,
Көмәк етмир оба, ел инчимишәм.

Ejваз деди:

Дағлар кими чән-думана бүрүнүм,
Һансы үзнән Короғлуjа көрүнүм,
Гоj jыхылым аjағына сүрүнүм,
Кәс башымы, ахыт ганым, инчимә.

Мәрчан ханым деди:

Мән илләрнән көз jашымы төкмүшәм,
Гәм әлиннән әлиф гәддим бүкмүшәм,
Мәһәббәт учуннан нәләр чәкмишәм,
Дejә билмәз ону дил, инчимишәм.

Ejваз деди:

Дәрдим вар көjдәки улдуз санында,
Күнаһкарам Короғлунун jанында,
Итәр е'тибары Ejваз ханын да,
Нә кизләдим, сәннән даным, инчимә!

Мәрчан ханым һеч бир шеj баша дүшмәjиб деди:

Мәрчана да гашын нијә чатырсан?
Ачыг даныш нијә jаса батырсан?
Jаjын кизләдирсән, охун атырсан,
Белә ишләриннән бил, инчимишәм.

Ejваз бахды jох, Мәрчан ханым бәрк инчиjиб, сөзнән дедиjи кими дилнән дә өз дәрдини данышыб, деди:

— Мәрчан ханым, мәни бағышла, мәннән инчиjиб дәрдими артырма. Мәним дәрдим өзкәди. Мән Чәнлибелдә күнаһкарам. Ахы мән гуллуғу битирмәмиш гаjыдырам, ахы мән Әрәб аты гоjуб гаjыдырам. Ахы мән вә'дәмә дүз гаjытмырам. Буду биз ики күндү jолдаjыг, һеч сорушмурсунуз ки, мән Бajазидә нәjә кетмишәм, нечә кетмишәм, сизи бу әзиjjәтләрә нијә дүчар еләмишәм?

Ejваз Чәнлибелдән нечә чыхмышды, Бajазидә нечә кетмишди, биз нә билириксә һамысыны онлара данышды. Оннар да бахдылар ки, Ejвазын күнаһы доғрудан да чох бөjүкдү. Мәрчан ханым инчидиjинә пешиман олду, деди:

— Даj оннан кечиб. Мән Короғлуjа миннәт еләрәм, сәнин күнаһындан кечәр.

Ejвазын алны ачылды, атларыны сүрүб үз гоjдулар Чәнлибелин башына. Ағ гаjадан кечиб ат дүзүнә чатмышдылар,

бир дә о заман башларыны галдырдылар ки, һәр јер гара бәзәниб. Ејваз әтрафа бир нәзәр салыб деди:

— Ја Короғлунун, ја да Никарын башында бир иш вар.

Ејваз елә буну деди: Бајаг һа һушуну итириб, тиртап дүшдү атын дырнагларына. Тез Мәрчан ханымла Канканоғлу атдан ашырылыб башладылар ону ајылтмаға.

Бу јаннан Чәнлибел гара палтарда, көзләри јашлы кечәни сәһәр еләди. Елә ки, сәһәр ачылды, Дәмирчиоғлујнан Дәли һәсән бахдылар Короғлу јаман бәд һалдады, гараулханалар да бошду. Мәсләһәтләшиб дәлиләрдән бир нечәсини көндәрдиләр ки, кедиб бәрә-бәндәркаһлары јохласынлар. Түпдағыдан да Ағгајаја кетмәли олду. Түпдағыдан елә кәлиб Ағ гајанын гәншәринә чыханда бахды ки, ат дүзүндә јәһәрли-јүјәнли атлар көрүнүр. Гәдәмләрини бәркидиб өзүнү јетирди ки, буду бир назәнин сәнәм отуруб, Ејвазын башыны алыб дизинин үстүнә, бир пәһләван кими оғлан да онун үзүнә су сәпир. Түпдағыдан гурујуб галды јериндә, нитги олмады ки динә, өз-өзүнә фикирләшди ки, јәгин кечәди, јухуда кәлиб ат дүзүнә чыхыб, инди дә јухуда Ејвазы көрүр. Анчаг көзләрини Ејваздан чәкиб кирпикләрини гырпмырды ки, бирдән көзүннән кедәр, јухусу дәјишәр. Хејли дуруб бахды, бахдыгча да дојмады, өз-өзүнә деди:

— Каш Ејваз елә-белә сағ олајды. Көр нечә сағ адам кими јатыр. Һајыф ки, өз палтарларында дејил.

Бирдән Ејваз тәрпәнди, көзләрини ачды. Түпдағыданын үрәји тел-тел олду, деди:

Ај ағалар, Ејваз белә,
Сағ олајды, ајылајды.
Көрүнәјди күнәш үзү,
Чәнлибелә јајылајды.

Түпдағыдан охујурду, амма өзүннән ихтијарсыз көзләриниң јашы сел олуб ахырды. Ејваз бир дә көзләрини ачды, башыны галдырды, Түпдағыдана бахды, онун көзләриндә сел олан јашы көрәндә ала көзләрини јенә јумду. Түпдағыдан деди:

Кечә дөнәјди күндүзә,
Көзләрим бахајды көзә,
Башлајајды ширин сөзә,
Јенә бизнән сајылајды.

Түпдағыдан һәсрәт чәкәр,
Ејваза гурбан олсун сәр,
Белә чә дурајды сәһәр,
Мәним багрым ојулајды.

Ејваз аста-аста галхыб јериди Түпдағыдана тәрәф. Түпдағыдан көзүнү силди бахды ки, јох елә Ејвазды ки, Ејваз. Гајыдыб гышгыра-гышгыра үз гојду Короғлунун јанына. Дәлиләр Короғлуну алмышдылар дөврәјә, ону данышдырмаг истәјирдиләр. Гәссаб Алы тапшырмышды ки, гојмајын хиффәт еләсин, бир дә бахдылар буду Түпдағыдан гышгыра-гышгыра кәлир. Ејваз... Ејваз... Ејваз...

Түпдағыдан өзүнү атды Короғлунун үстүнә, дили тутулду, әлини узатды кәлдији тәрәфә.

Јенә Короғлунун үзүндә ики дәмла јаш көрүндү. О, белә һесаб еләди ки, Түпдағыдан дәли олуб, һачандан-һачана Түпдағыдан өзүнә кәлиб деди:

— Муштулуғуму верин! Ејваз оду Ат дүзүндә.

Һамы һешман олду. Јәгин еләдиләр ки, јазыг дәли олуб. Түпдағыдан бахыб көрдү һеч ким јериндән тәрпәнмир, галхыб үз гојду Ат дүзүнә.

Короғлу һај вурду ки:

— Тутун, гојмајын кедиб өзүнү дашдан-гајадан атачаг.

Дәлиләрдән бир нечәси дүшдү онун далынча. Һа орда, һа бурда, о заман јетишдиләр ки, Ат дүзүндә о, бир адамы гучаглајыб өпүр, јахына кәлдиләр ки; бу Ејвазды. Һамы галды мат-мәәттәл, һеч кимин јериндән тәрпәнмәјә имканы олмады. Бир дә Түпдағыдан Ејвазын әлиннән тутуб деди:

— Кедәк Ејваз, кедәк, көр һәлә Чәнлибелдә нәләр олуб?

Ејваз дөнүб бахды ки, дәлиләр һамысы мәлул-мәлул онун үзүнә бахырлар. Көрдү һамының көзү јашлы, гаш-габағы төкүнүклү. Јенә онун башы кичәлләнди көзләри гаралды, амма өзүнү тохдадыб үз тутду евә тәрәф.

Бу јаннан һамы бахыб көрдү ки, буду доғрудан да Ејваз кәлир. Амма һеч ким көрдүјүнә инанмырды. Ејваз да бахыб көрдү ки, һамы сағды, Чәнлибелдәкиләр бахыб көрдүләр ки, Ејваз сагды. Амма Ејваз ханымлара көз кәздирәндә Һүрү ханымы көрмәди. Сарсылды. Истәди динсин бир дә Бәлли Әһмәдин сәси ешидилди:

— Ајә, Дәмирчиоғлу, инди мәни нечә билирсән? Сәнә дүнән демәдимми ки, бизим гәбрә тапшырдығымыз мејит Ејваз дејил. А кишиләр, чијинләрим инди дә ағрыјыр. Ејвазын чәназәсини мән апарачағам дејиб өзүмү лап зора салмышам.

Ејваз инди анлады ки, Чәнлибелдә өлән онун өзүдү, ондан савајы өлән јохду.

Мәрчан ханымнан Канканоғлу инди јахшыча анладылар ки, Ејвазын күнаһы нә дәрәчәдәди.

Короғлунун сәси ешидилди:

— Ејваз, оғул, әкәр сән доғрудан да Ејвазсанса, ач сөјлә көрәк бәс Бајазиддән бураја ағлаја-ағлаја кәтириб дәфн еләдијимиз Ејваз кимди?

Ejваз деди:

— Чан Короғлу, мән Ejвазам. Амма сизин дәфн елədијиниз Ejвазын ким олдуғуну о гыздан сорушачагсыныз.

Короғлу Мәрчан ханымы ирәли чағырыб деди:

— Гызым, даныш көрәк бу нечә олан әһвалатды?

Мәрчан ханым утанды, гызарды, башыны ашағы салыб деди:

— Короғлу, бу әһвалаты данышмаздан әввәл бир шәрт гоjачағыг. Әкәр jеринә jетирсәниз данышарыг. Jох, jетирмәсәниз, биз чыхыб кедәрик, сонра Ejвазын өзү данышар.

Короглу деди:

— Ханым гыз, шәртини де, имкан олса баш үстә.

Мәрчан ханым деди:

— Кәрәк сән әввәл сөз верәсән ки, Ejвазын күнаһыннан кечәсән.

Короғлу деди:

— Таки Ejваз сағ олсун, онун нә күнаһы олса кечәрәм.

Мәрчан ханым деди:

— Бу әһвалат ашыглар данышан кими узун бир нағылды, раһат отурун, о оғлан данышсын.

Короғлу һај вурду, һамы отурду. Канканоғлу ирәли jериди, әдәбнән баш ендирди, сонра башлады Ejвазын Чәнлибелдән чыхмағыннан та ки, өз башларына кәлән гәзавү-гәдәрә, Бајазиддән башламыш та ки, Ejваз атдан jыхылана гәдәр биз нечә билириксә кәлмә-кәлмә данышыб, ахырда деди:

— Буннан сонрасыны да ки, өзүнүз көрүрсүнүз. Амма бир шеj вар ки, Мирзәли көзүмә дәjмир. Аллаһ елəмəмиш башына бир иш зад кәлəр, көрәк рүсхәт верәсиниз мән гајыдам, көрәм онун башында нә иш вар.

Канканоғлунун ағзыннан һәлә сөз гуртармамыш чамаат елə бил jатмышды jухудан ајылды. Де jедди мин, jедди jүз jетмиш дәли, ханымлар, мәһтәрләр, оннары һопп... көтүрдүләр көjə. Өпән ким, гучан ким, инди дә севиндијиннән ағлајан ким, һушуну итирән ким. Даj ону-буну билмирәм, бир дә Канканоғлу о заман көзүнү ачды ки, ахшам олуб, шамлар јаныб, Ejвазнан ону отурдублар, Никар ханымын евиндә, бир арвадын јанында. Бахды ки, бу арвад дејир:

— Ejваз, көзләримин ишығы, бәс адам анасыны белә јаддан чыхардар? Һеч белә дә инсафсызлыг олар?

Бу заман дәлиләрдән бири гапыны ачыб Никар ханыма деди:

— Никар ханым, Короғлу деди, Зәргәләм бачыны да, ушаглары да көтүрсүн кәлсин мәчлисә.

Һамы дуруб мәчлисә кәлди. Канканоғлу мәчлисә кирəндə

нә көрсә јахшыдыр. Бир дә көрдү буду Мирзәли гырт әjләшиб төвшүjә-төвшүjә дејир:

— Һә, шәһәрдән чыхар-чыхмаз мәни тутдулар апардылар дүз Маһмуд пашанын јанына. Паша мәни чох инчитди ки, де көрүм, мәним атымы миниб һајана кедирдин? Мән динмәдим. Чох дөjдү, чох сөjдү, чох һәдә-һәрбә кәлди, динмәдим ки, динмәдим. Елә бил лал олмушдум. Паша бир гәзәбләнди ки, башымы бәдәнимнән ајыра, сонра нә фикирләшди, нә фикирләшмәди, мәһтәрбашы јанындајды, мәни она вериб тапшырды ки, апар бунун әл-ајағыны бағла, јых миниб гачдығы атын јанына, гој Ejваздан башым ајазысын, сонра бунун ишинә бахарам. Мәһтәрбашы, мәни атды төвләнин бир күнчүнә. Елә бу күн дан jери тәзәчә ағарырды бирдән гапы ачылды, бахдым ики адам кирди ичəри. Көрдүм бири дејир:

— Кәрәк Маһмуд пашанын тоjуна Гәмәр атын үстүндә бахам. Ики ајды ону әрјар минир.

Бу адам бир дәли атын габағына кечиб ачмаг истәjəндə мәни көрдү. Ајә, кимсән, бурада нә гајырырсан дејиб, әл-ајағымы ачды. Дур, деди бәjəндијин атлардан бирини мин, Маһмуд пашанын тоjуна кедәк! Истәдим хәбәр алам ки, нә тоj, нә зад? Бахдым бунлар һәрәси бир ат чәкиб чөлдә миндиләр. Аллаһ сизə көмәк олсун, дејиб бир ата јанашдым. Ат нә ат, дөшүнүн ени бах белə. Әввәлчә чох дәлилик елəди... Jох-jох бир тәһәр jəһәрләдим, чөлə чәкдим ки, миниб көрəм бу нə тоjду. Елə белинə сычрадығымы көрдүм. Елə бил ат jел олду, учду. Мәни көтүрдү. Ахырысы бир тәһәр өзүмү jетирдим сизə. Короғлу, аманын бир күндү һоj елə, ушаглар јаман ајагдады. Өзүнү jетирмəсəн Маһмуд паша үчүнү дə асар.

Гәһгәһə мәчлиси алды ағзына. Һамы башлады күлмəjə. Мирзəли гуруjуб галды мат-мəəттəл, фикирләшди ки, jəгин өзкə jерə кəлиб чыхыб. Бу заман Дəли Мəһтəр деди:

— Короғлу, муштулуғуму вер, бу адамын миниб кəлдиjи ат Әрəбатды.

Канканоғлу өзүнү сахлаjа билмəjиб атылды Мирзəлинин үстүнə, гучаглаjыб өпдү. Мирзəли инди зəндинəн бахды, көрдү ки, сəһəрдəн бəри габағындача отуран доғрудан да Мəрчан ханым имиш.

Һамы əjləшиб раһат олду. Ашыг Чүнун араны сакит көрүб телли сазы көjнəjиннəн чыхартды, дуруб чыхды орталыға, сазы синəсинə басыб деди:

Зəһмəт чəкиб, гал ejлиjиб, jорулуб,
Намəрддəн гуртарыб, мəрди, Мəрчаным.
Асланын еркəjи, дишиси олмаз
Əр истəнəн jердə əрди, Мəрчаным.

Ашыг Чүнунун адәти беләјди ки, һәр јени сөз охујанда буну мәдди-мә'на еләјирди. Јенә сазы сағ голтуғунун алтынан кечириб сөзү тәрчүман еләди, сазы синәсинә чәкиб алмаг истәјәндә бахдылар бир охумаг сәси кәлир.

Гулаг вериб көрдүләр кимсә дејир:

Нә ашыг ејләјәнә,
Тәк икид ејлијә нә?
Ел јығылса ејләмәз,
Өзүнә ејләјәнә.

Ашыг Чүнун деди:

Икидләр ојлағы дүшүб јадына,
Пәнаһ кәлиб Короғлунун адына,
Дарда чатыб хан Ејвазын дадына,
Дағылыб мөһнәти, дәрди Мәрчаным.

Сәс јенә кәлди:

Мән ашығам адада,
Кәмим галыб адада,
Нә гардаш вар, нә ата,
Кимим кәлсин а дада.

Чүнун сазы чәкди синәсинә:

Никар ханым дурна тели кәтирсин,
Бәзәк вурсун, тој ишини битирсин,
Худам ону мурадына јетирсин,
Көзәлләр ичиндә бирди Мәрчаным.

Ашыг Чүнун алғыш версин дилиннән,
Хош долансын ил кечдикчә илиннән,
Чәнлинин кетмишди чаны елиннән,
Гајтарыб өзүнә верди, Мәрчаным.

Сәс бу дәфә даһа ачыг, даһа ајдын ешидилди:

Мән ашыг синәсинә,
Ав авла синә-синә,
Фәләк бир ох атыбды,
Дәјиб гыз синәсинә.

Бирдән јадларына дүшдү ки, охујан Лејли ханымды. Короғлу һај вурду оннары кәтирдиләр мәчлисә. Елә ки, үчү дә кәлди мәчлисә, орталыға чыханда башларыны салдылар синәләринә, һеч бири диниб-данышса билмәди. Иши белә көрәндә ашыг Чүнун сазы синәсинә басыб Лејли ханымын бајатысына белә чаваб верди:

Мән ашыг синәсинә,
Ав авла синә-синә,
Намәрдлијнән иш көрән,
Баш әјәр синәсинә.

Сөз тамам олду. Короғлу дилләнди:

— Инди бу чамаатын габағында һәр кәс өз күнаһыны дејиб чәзасыны истәјәчәк. Гој, паша габаға дүшсүн.

Аслан паша ирәли дурду, баш ендирди, башлады јалвармаға:

— Гоч Короғлу, сән икидсән, өзүн дә билирсән ки, икид басдығыны кәсмәз. Атам-анам сана гурбан олсун, әл мәним әтәк сәнин. Әтәјини кәс, әлими кәсмә! Мәни доландыр дәлиләрин, ханымларын башына, бурах чыхым кедим. Сана дост олмаға лајиг олмасам, дүшмән дә олмарам. Һеч јердә, һеч заман шәрини данышмарам.

Короғлу бахды ки, паша өзүнә өлүм истәмир, ону отурдуб гасиди данышдырмаг истәди, амма бахды ки, о да елә ајаг үстдә өлүб. Ону да отурдуб Лејли ханыма бахды. Лејли ханым деди:

— Короғлу, бу ишләр нә ки вар, мән еләмишәм. Башыныз нөләр чәкиб, нә бәлалара дүчар олмусунуз, мәним учбатымнанды.

Нә еләмишди, нә фикирләшмишди, биз нә билирик һамысыны данышды, деди:

— О ки галды чәза, мәним чәзам өлүмдүр. Анчаг ки, ондан да горхмурам, нә еләјирсиз, еләјин.

Короғлу ону да отурдуб сөзә башлады:

— Пашанын чәзасы өлүмүјдү. Амма о горхаглыг еләјиб чәзасыны истәмәди. Бу чәза онун бојнунда галыр, бир дә һарада әлимә кечсә өлдүрәчәјәм. Амма һәләлик ону бағышлајырам бу күнкү күнә. Сәһәр гасидијнән бәрабәр апарыб өтүрүн кетсин.

Оннан сонра Короғлу ајаға дурду, деди:

— Гурун тој мәчлисини.

Тој мәчлиси белә гурулду: һамы галхды ајаға. Башдан бөјүк бир халы сәрдиләр, халынын үстүнә гу түкүннән гајрылмыш бир нечә балынч гојдулар. Сонра һамы өз јериндә отурду.

Короғлу халынын үстүндәки балынчларын икисини көстәриб деди:

— Ејвазнан Һүрү ханым кәлсин.

Һамы һејрәтдә галды. Ахы адәтә көрә бу, биринчи дәфә тоју олан чаванлардан өтәриди, Короғлу деди:

— Кəлсинлəр, онларын тоjуну тəзədən башлаjырам.

Ejваз кечиб отурду. Никар ханымнан Телли ханым hүрү ханымы кəтирди. Короғлу бахды ки, jара ону инчидəчəк деди:

— Əjлəш гызым, тоj башлананда Никар ханым сəни апарыб paһat елəр.

Никар ханым дилləнди:

— Короғлу, нараһat олма, елə jара jохду.

Короғлу оннарын jанына ики балынч гоjуб деди:

— Канканоғлуjнан Мəрчан ханым кəлсин.

Онлар да кечиб отурдулар. Короғлу деди:

— Афəрин, əһсəн бу чаванлара!

Һəр jердəн, афəрин, əһсан сəси бирдəн гопду, бирдəн дə кəсилди. Короғлу буннарын jанынnан ики балынч да гоjду. Jенə чамааты һejрəт бүрүдү, һамы бир-биринин үзүнə бахды, пычылты jаjылды. Короғлу дилləнди:

— Дəли Һəсəннəн Лejли ханым кəлсин.

Лejли ханым аз галды өзүнү итирə. Елə бил Короғлу онун үрəjиннəн кечəнləри билмишди. Лejли ханым тез дуруб өзүнү jетирди балынча. Амма Дəли Һəсəн jериннəн тəрпəнмəди. Короғлу деди:

— Дур Дəли Һəсəн, мəн билирəм сəн дə фикирləширсəн, мəрдлиjи намəрдлиjиндəн чохду. Күнаһындан кечмək олар. Кəл отур!

Короғлу оннарын габағыннан ирəлидə ики балынч да гоjуб, Гəссаб Алыjнан Зəргələми отуртду. Һəмишə бурада Короғлуjнан Никар ханым отурарды. Короғлу оннарын башында да ики балынч гоjду. Никар ханымнан өзү дə бурда отурду. Сонра ашыг Чүнуна үз тутуб деди:

— Ашыг Чүнун инди сөз сəнинди. Дөвран елə, ушагларын тоjуна башла.

Устад дejир тоj гырх күн, гырх кечə чəкди, һəр кечə-күндүз дə о биринnəн шəн, шəрафəтли кечди.

КОРОҒЛУНУН ГОЧАЛЫҒЫ

Устад дejир Короғлу гочалмышды. Давадан, вурушдан jорулмушду. Өмрүнүн сон күнləрини Чəнлибелдə динч jашамаг истəjирди. Дəлиляриn һамысыны башындан дағытмыш, Гыратын да налларыны сөкүб чөлə бурахмышды. Амма ки вəфалы

ат Чəнлибелдəн кетмирди. Күндүзləри чөлдə, баjырда отлаjыб, кечələри jенə дə өз көһнə jурдуна гаjыдырды.

Дejирлəр ки, дəлиляр Короғлудан аjрылмаг истəмəмишдиляр. Анчаг нə гədəр елəмишдилярсə, Короғлу разы олмамышды. Һамысыны дағытмышды. Чəнлибелдə бир Никар галмышды, бир Короғлу, бир дə ки Гырат.

Күнləрин бир күнүндə Короғлу Гошабулаға атасынын гəбрини зиjарəт етмəjə кетмишди. Гаjыданбаш jолу Ағ гаjадан дүшдү. Бахды ки, Никар тəк-тəнһа отуруб Ағ гаjада jоллара бахыр. Короғлу да jаваш-jаваш кəлиб онун jанында əjлəшди. Бахды ки, Никар чох гəмкинди. Гара гашлар чатылыб, ала көзлəр баһар булуду кими долуб, елə һаjа бəндди ки, неjсан jағыш кими jағсын. Короғлу вəфалы jарыны бағрына басды. Үзүндəн, көзүндəн өпдү. Нијə гəмкин олдуғуну ондан сорушду. Никар бир jаралы аһ чəкиб деди:

— Һеч, кечəн күнləр jадыма дүшүр. Чəнлибелдə ат кишнəмəсиндəн, дəли нə'рəсиндəн, гылынч сəсиндəн гулаг тутуларды. Сəнин горхундан гуш гушлуғу илə бу jоллардан кечə билмəзди. Короғлу, нə'рə чəкəндə дағлар дашлар сəсинə сəс верəрди. Инди һаны о күнləр?

Короғлу башлады Никара дəлил-дəлаjил демəjə. Амма нə гədəр əлləшдисə, Никарын көнлүнү ала билмəди. Ахырда голундан тутуб ону галдырды. Бир аз кəзиб дəрди, гəми дағылсын дejə ону Чəнлибелин этəкləринə тəрəф апармаға башлады. Аз кəздиләр, чох кəздиләр, ахырда кəлиб jола чыхдылар. Елə бир аз кетмишдиләр, бахдылар бир киши jолун кənарында бир чүт өкүз отарыр. Амма бу кишинин чиjниндə jары ағач, jары дəмир гəрибə бир шеj вар. Короғлу нə гədəр диггəт елəдисə, бир шеj фəһм елəjə билмəди. Бу нə идисə, онун таныдығы шеjləрə охшамырды. Чомаг иди, чомаг дejилди. Əмуд или, əмуд дejилди. Короғлуну мараг чулғады ки, jарəб, көрəсəн бу нə олан шеjди. Jанашыб кишиjə салам верди. Киши əлеjк чавабыны верəндən сонра Короғлу сорушду:

— Гардаш, аjыб олмасын сорушмаг, бу нəди белə чиjнинə кечирибсəн?

Киши деди:

— Түфəнкди.

Короғлу бахды ки, бу сөзү һеч индиjə кими ешитмəjиб, деди:

— Гардаш, түфəнк нəди?

Киши бахды ки, бу адам түфəнкин нə олдуғуну билмир. Деди:

— Бу да бир чүр jарахды. Бунун, бах, бурасында күллə

олур. Бурасыны белә еләјәндә атылыр. Күллә ичиндән чыхыб кедир. Өзү дә адама, һејвана, һәр нәјә дәјсә о саат өлдүрәр.

Короғлу сорушду:

— Нечә ја'ни һәр шејә дәјсә?

Киши деди:

— Һәр нәјә дәјсә дә. Адама, һејвана, гуша.

Короғлу кишинин сөзүнә инанмады. Тутду јахасындан ки:

О нәди ки, адам өлдүрә? Вур мәнә көрүм нечә өлдүрәр?

Киши деди:

— Башына дөнүм, чых јолунла кет, мәни гана салма.

Короғлу деди:

— Олмаз ки, олмаз. Ја кәрәк бу саат атасан бахам, ја да ки јалан дејирсән.

Киши деди, Короғлу деди, киши көрдү јох, бу әл чәкәси дејил. Деди:

— Гардаш, мән сәнә ата билмәрәм, инди дә әл чәкмирсән, ејби јохду, гој бир өкүз гурбан олсун сәнә.

Буну дејиб, киши өкүзүн бирисини нишан алды. Күллә ачылмагла өкүзүн јыхылмағы бир олду. Короғлу јүјүрдү өкүзүн јанына. Габагча әлини чибинә салды. Чыхардыб өкүзүн пулуну верди. Сонра түфәнки алыб бир диггәтлә о тәрәф, бу тәрәфинә бахды. Ондан үзүнү кишијә тутуб сорушду:

— Јахшы гардаш, сән дедин ки, бу адама да дәјсә өлдүрәр, һә?

Киши деди:

— Бәли, өлдүрәр.

Короғлу деди:

— Јаны сән инди истәсән бунунла мәни вуруб өлдүрә биләрсән дә?

Киши күлдү. Деди:

— Нәинки мән. Лап бир балача ушаг да истәсә бунунла сәни вуруб өлдүрә биләр.

Короғлу кетди фикрә. Галын гашлар чатылды. Алын елә гырышды, елә гырышды ки, гатлар бир-биринә сојкәнди. Көзләр, елә бил һәрәси бир дәнә дурғун көлә дөндү. Үзүнә-көзүнә гаранлыг чөкдү. Никар бахды ки, Короғлу бир тәһәр олду. Елә бил ки, дүнјанын бүтүн дәрди, гәми онун үстүнә төкүлдү. Јанашыб онун әлиндән тутду. Бахды ки, јох, Короғлу өзүндә, сөзүндә дејил. Һачандан-һачана Короғлу өзүнә кәлди. Түфәнки кишинин өзүнә гајтарды. Јаваш-јаваш башлады демәјә:

Титрәјир әлләрим, тор көрүр көзүм,
Мәнми гочалмышам, ја зәманәми?
Долашмыр дәһанда сөһбәтим, сөзүм,
Мәнми гочалмышам, ја зәманәми?

Тутулур мәчлисдә икидин јасы,
Кар көрмүр гылынчы, полад либасы,
Кәлиб бич әјјамы, намәрд дүнјасы,
Мәнми гочалмышам, ја зәманәми?

Белә заман һара, гоч икид һара?
Мәрдләри чәкирләр намәрдләр дара,
Баш әјир лачынлар, тәрланлар сара,
Мәнми гочалмышам, ја зәманәми?

Ахыр әчәл кәлди, јетди һај, һарај!..
Чәкдијим говғалар битди һај, һарај!..
Түфәнк чыхды, мәрдлик кетди һај, һарај!..
Мәнми гочалмышам, ја зәманәми?

Короғлујам, Гырат үстә кәзәрдим,
Мүхәннәтләр башын вуруб әзәрдим,
Нә'рәләр чәкәрдим, сәфләр позардым,
Мәнми гочалмышам, ја зәманәми?

Сөз тамам олду. Короғлу мисри гылынчыны белиндән ачыб атды јерә. Деди:

— Инди намәрд дүнјасы, бич әјјамыды. Бундан сонра икидлик бир гара пула дәјмәз. Мән бу күндән Короғлулуғу јерә гојурам.

Буну дејиб Короғлу дүзәлди јола. Никар нә гәдәр чағырдыса, Короғлу дөнмәди. Никар ханым иши белә көрәндә әјилиб мисри гылынчы јердән көтүрдү, палтарынын алтындан белинә бағлајыб, Короғлунун далына дүшдү.

Короғлу елә һөвл еләмишди ки, һеч өзү дә билмирди һара кедирди, амма кедирди. Бајагдан Короғлу Никар ханыма дәлил-дәлајил дејирди, инди Никар башлады она дәлил-дәлајил демәјә. Анчаг кимә дејирсән? Елә бил ки, бу сөзләр һеч Короғлуја дејилмирди. Дашдан, дивардан сәс чыхырды. Короғлудан сәс чыхмырды. Кәлһакәл, кәлһакәл ахшам гаранлыг говушанда кәлиб бир шәһәрә чыхдылар. Елә күчә илә кедирдиләр, бир дә Короғлунун гулағына һәнирти дәјди. Белә дөнүб баханда көрдү ки, бир уча имарәтди, үч нәфәр адам кәмәнд атыблар, чыхырлар бу имарәтин үстүнә. Короғлу дајанды. Никар да ајаг сахлады. Сорушду:

— Нә вар, нијә дајандын?

Короғлу деди:

— Бу адамлар дејәсән бу имарәти јармаг истәјирләр. Мән кәрәк көзләјәм, көрәм бу ишин ахыры нә олур.

Никар деди:

— Нә ишимизә, кәл јолумуза вараг, чыхаг кедәк.

Короғлу деди:

— Јох, оғурлуғу көрүб данышмамаг да елә оғурлугду. Мән кәрәк көзләјәм көрәм бунлар нә еләјәчәкләр.

Сән демә, бу имарәт Иран падшаһынын хәзинәси имиш. Короғлу бахды ки, бәли, бу адамлар имарәтин дамыны сөкүб кирдиләр ичәри. О гәдәр көзләди ки, оғрулар ишләрини көрүб гуртардылар. Көтүрмәлиләрини көтүрдүләр, јүкләрини тутдулар, дүшүб кетмәк истәјәндә Короғлу кәсди башларынын үстүнү ки:

— Дејин көрүм кимсиниз? Кечәнин бу вахты бурада нә гајырсыныз?

Оғрулар елә билдиләр ки, Короғлу кешикчиләрдәнди. Истәдиләр әл-гол ачсынлар. Короғлу мачал вермәјиб үчүнүн дә голлларыны бағлајыб јан-јана јыхды. Оғрулар башладылар јалвармаға. Анчаг нә гәдәр дил төкдүләр, нә гәдәр пул, гызыл вә'дә вердиләр бир шеј чыхмады. Ахырда оғрулардан бири деди:

— Гардаш, сән бизи тутубсан, инди инсафын олар бурахарсан нә јахшы, бурахмазсан нә јахшы. Анчаг биз буралыјыг. Бу јерин адамларынын хасиҗјәтинә бәләдик. Амма ки, сән бу јерин адамларына һеч охшамырсан. Биз сәнә һәр нә вә'дә вериксә сән тамаһ еләмирсән. Белә оланда мән сәнә бир суал верәчәјәм, кәрәк мәним о суалыма доғру, дүзкүн чаваб верәсән.

Короғлу деди:

— Сизи бурахмаг мәсәләсиндән кеч! Ону көрмәјәчәксиниз. Амма о ки галды сөз сорушмаға, һәр нә истәјирсән соруш. Мән өмрүмдә јалан деməмишәм, деməрәм дә.

Оғру деди:

— Гардаш, бирчә мәни һали елә көрүм, сән кимсән? Нәчисән?

Короғлу деди:

— Мән Короғлујам.

Белә дечәк, елә бил ки, оғрулара бир шад муштулуг хәбәри вердиләр. Һамысы башлады севинмәјә. Оғрубашы күлә-күлә деди:

—Аj рәһмәтлијин оғлу, инди ки сән Короғлусан, бәс дај бизи нијә бурада әсир-јесир еләмисән? Ач бизим әлләримизи. Бура ки вар, сәнин дүшмәнинин хәзинәсиди. Сән кәрәк бир аз да биздән разы галасан ки...

Короғлу кишинин сөзүнү ағзында гојду. Дај имкан вермәди ки, сөзүнү тамамласын. Деди:

— Һәр кимин олурса-олсун. Мәним елә биринчи дүшмәним сизин кими оғру-һарамзада адамларды.

Сөз оғрубашыја тохунду. Деди:

— Балам, сәнин ки елә ишин, пешән шаһларын, пашаларын,

вар-јохуну чалыб-чапыб јемәк олуб. Инди һарадан олубсан белә әмәли салеһ, аллаһ адамы?

Короғлу деди:

— Дүздү. Мән һәмишә шаһларын, пашаларын вар-јохуну чалыб-чапмышам. Амма мән сизин кими оғурлуг еләмәмишәм. Мән мејдан ачмышам. Дава еләмишәм, дүшмән өлдүрмүшәм. Сонра да вар-јохуну чалыб-чапыб апармышам. Мән һәр нә еләмишәмсә ачыг еләмишәм, мәрд еләмишәм. Амма сиз ит кими оғурлуг еләјирсиниз. Сиз намәрдсиниз. Сиз мәрдләрин адыны батырырсыныз.

Оғрулар көрдүләр јох, Короғлу бунлары бурахмајачаг, Короғлу о гәдәр көзләди ки, сәһәр ачылды. Хәзинәдар кәлиб чыхды. Оғрулары хәзинәдара тәслим верди. Никары да көтүрүб шәһәри кәзмәјә кетди. Хәзинәдар гачыб бирбаш кетди падшаһын јанына. Әһвалаты нечә ки көрмүшдү падшаһа данышды. Падшаһ тез адам көндәриб Короғлуну тапдырыб јанына чағыртдырды. Короғлу, алакөз Никар да јанында кәлди падшаһын һүзуруна. Падшаһ бахды ки, бу јашы өтмүш бир адамды... Амма шәсти-бәстиндән, бој-бухунундан көрүнүр елә белә јол адамы дејил. Сорушду:

— Гоча, де көрүм бу нечә әһвалатды? Бунлары сән һарада тутубсан?

Короғлу әһвалаты нечә олмушду падшаһа данышды. Падшаһ о саат әмр верди оғрулары зиндана салдылар. Ондан үзүн Короғлуја тутуб деди:

— Јахшы, гоча, чох сағ ол ки, оғрулары тутубсан. Бу јахшылығын јердә галмаз. Хәчаләтиндән чыхарам. Дејәрәм бу саат сәнә хәрчлик дә верәрләр. Анчаг бир де көрүм, сән өзүн кимсән? Нәчисән? Һарадан кәлиб, һараја кедәнсән?

Падшаһын белә данышмағы Короғлунун үрәјини губарландырды. Елә бил ки, бүтүн дәрдләрини јадына салды. Чаванлыг күнләри онун јадына дүшдү. Дәлиләр, Чәнлибел көзүнүн габағына кәлди. Өз-өзүнә деди: «Еј бивәфа, намәрд дүнјаl.. Көр мән нечә олмушам ки, падшаһ мәнә хәрчлик верир.» Үрәји давам кәтирмәди. Үчтелли сазы чијниндән ашырыб синәсинә басды. Деди:

Чәнлибелдә ели олан
Дүшкүн Короғлу мәнәм, мән.
Башында мин дәли олан,
Дүшкүн Короғлу мәнәм, мән.

Мәрдлик ишләдиб бир заман,
Намәрдә чәкдирдим аман,
Инди әлиф гадды каман,
Дүшкүн Короғлу мәнәм, мән.

Лачын тәк бәрәдә јатан,
Әмуд вуран, шешләр атан,
Јағылар гол-гола чатан
Дүшкүн Короғлу мәнәм, мән.

Көнлүнүн сәмәндин јоран,
Намәрдләр бојнуну буран,
Мәрдләр илә достлуг гуран,
Дүшкүн Короғлу мәнәм, мән.

Гоч Короғлу көрүнмәз шән,
Ејвазындан ајры дүшән,
Гүрбәт елдә бағры бишән,
Дүшкүн Короғлу мәнәм, мән.

Падшаһ Короғлуну таныды. Амма бахды ки, даj, нечә дејәрләр о дөврaны кечиб. О Короғлудан бир әсәр галмајыб. Деди:

— Короғлу, мән Иран падшаһыјам, сән Короғлу. Биз һәмишә бир-биримизә дүшмән олмушуг. Амма инди рузикар елә кәтириб ки, сән өзүн өз ајағынла мәнә гонаг кәлмисән. Өзү дә ки, мәнә белә бөјүк јахшылыг еләмисән. Мән даj бу күндән арамыздакы дүшмәнчилији јерә гојурам. Кәл гал мәним јанымда.

Короғлу деди:

— Јох, мән сәнин јанында гала билмәрәм. Јахшысы буду ки, сән изин вер, биз чыхаг кедәк.

Падшаһ деди:

— Короғлу, гочалмысан. Даһа Короғлулуг еләјән дејилсән. Јашын кечиб, күнүн өтүб. Гал мәним јанымда, мәнә тәдбирчи, мәсләһәтчи ол!

Короғлу гәбул еләмәди. Падшаһ көрдү олмајачаг, изин верди. Сонра да әмр еләди һәрәсинә бир ат вериб, јола салсынлар.

Инди Короғлу кетмәкдә олсун сән ешит падшаһдан. Короғлукил кедәндән сонра падшаһын үрәјинә вәс-вәсә дүшдү. Фикирләшди ки: «Еј дили гафил, мән кәрәк ону бурахмајајдым. Һәр нә гәдәр десән, гурд оғлу гурд олар. Әлимә дүшмүшкән онун тәдбирини еләјәјдим».

Буну фикирләшиб, падшаһ гошун бөјүкләриндән бириня һөкм еләди ки, бир нечә нәфәр дә адам көтүрүб бир кәсә јолдан Короғлунун габағыны кәссин. Өзүнү өлдүрүб арвадыны да кәтирсин. Гошун бөјүј бир нечә адам көтүрдү. Кәсә јол илә кәлиб бир дар кәдикдә пусгу гурду. Инди бунлар бурада дуруб көзләмәкдә олсунлар, сәнә кимдән дејим, Короғлу илә Никардан.

Короғлу илә Никар өзләри дә ишдән бихәбәр кәлирдиләр. Кәлиб һаман кәдијә чатанда бир дә бахдылар ки, бир нечә јердән үстләринә түфәнк лүләләри узанды. Гошун бөјүј дашын далындан гышгырды ки:

— Дајанын!

Короғлу динмәзчә аты сахлады. Никар да дајанды. Гошун бөјүј гышгырды:

— Атдан дүшүн!

Короғлу киримишчә ашырылыб атдан дүшдү. Сонра да көмәк еләјиб Никары дүшүртдү. Гошун бөјүј јенә дә дашын далындан гышгырды:

— Һәр нә јар-јасағын варса, төк јерә!

Короғлу деди:

— Һеч бир јарағым-задым јохду. Бирчә дәнә сазым вар.

Гошун бөјүј иши белә көрәндә архајын олду. Дашын далындан чыхыб кәлди. Һөкм еләди адамларына ки:

— Бағлајын голларыны, јар-јасағыныса төк јерә.

Адамлардан бир-икиси јүјүрдүләр Короғлунун үстүнә. Короғлу һеч бир сөз демәди. Киримишчә дајанды. Башладылар Короғлунун голларыны бағламаға. Никар мат-мат бахырды Короғлунун үзүнә ки, көрәсән бу нијә белә еләјир. Короғлу Никара бахыб деди:

— Инчимә, Никар ханым! Гој бағласынлар. Даj бизим дөвранымыз гуртарды. Инди онларын дөвраныды. Көрүрсәнми? Бунларын да әлләриндә һаман о түфәнкдән вар. Инди кәрәк лачынлар, тәрланлар сарлара баш әјә. Бу күндән белә дүнја намәрд дүнјасыды.

Короғлунун голларыны бағлајыб гуртардылар. Ондан гошун бөјүј өз адамларыны ики јерә бөлдү. Бир дәстәсинә дә һөкм еләди ки, Никары ата миндириб шәһәрә кәтирсинләр. Короғлу бахды ки, Никары ондан ајырмаг истәјирләр. Буна үрәји таб кәтирмәди. Бир өзүнә бахды, бир бағланмыш голларына бахды, бир алакөз Никара бахды, бир дә әтрафында түфәнкли адамлара бахды, деди:

Уча дағын учасыјам,
Әскик олмаз гарым мәним.
Нәр пешәнкин гочасыјам,
Карван сүрмәк карым мәним.

Гоч јарандым өзәл башдан,
Вурсам, чидам кечәр дашдан,
Һәлә говғадан, савашдан,
Галмамыш голларым мәним.

Һаны Ејваз бурда әсә,
Бир гылынча гырх баш кәсә,

О дөвраным дөнүб тәрсә,
Гар төкүр бәһарым мәним.

Һаны Әһмәд шешпәр ата,
Дәмирчиоғлу күштү тута,
Бу күнүмдә кәлиб чата,
Тәрлан дөлиләрим мәним.

Гоч Короғлу бадә ичә,
Башлары пенчәр тәк бичә,
Инсафдырмы әлә кечә
Алакөз Никарым мәним?

Сөз тамам олду. Никар өзүнү атды Короғлунун јанына. Короғлу үзүнү гошун бөјүјүнә тутуб деди:

— Сиз кәлин ону мәндән ајырмајын! Апарырсыз, икимизи дә бир апарын, бурахырсыз бир бурахын!

Гошун бөјүјү деди:

— Олмаз!

Короғлу деди:

— Сиз елә билмәјин ки, мән ачизәм, јаинки горхурам. Јох. Мән өзүмә сөз вермишәм ки, бундан сонра ган төкмәјәм. Өмрүмүн ахыр күнләрини белә кечирәм. Анчаг сиз кәлин мәни вадар еләмәјин ки, мән өз әһдимә хилаф чыхам.

Гошун бөјүјү деди:

— Олмаз. Бизә һөкм белә ди ки, сәни өлдүрәк, ону апараг.

Короғлу деди:

— Јахшы, бу кимин һөкмүдү? Ону һараја апарырсыныз?

Гошун бөјүјү деди:

— Бу, гиблеји-аләм падшаһын һөкмүдү. Гиблеји-аләм өзү бизи көндәриб ки, сәни тутуб өлдүрәк, сонра да зәнәнини апарыб она чатдыраг.

Короғлу падшаһын бу намәрдлијини ешидәндә елә бир нә'рә чәкди ки, дағлар, дашлар ләрзәјә кәлди. Деди:

Ај һәзарат, ај чамаат,
Үрәк зәрд олду, зәрд олду!..
Кенә намәрдин сөзләри
Чана дәрд олду, дәрд олду!

Достуму атдым дамана,
Рәгиби кәлсин јамана,
Кор олсун белә замана,
Намәрд мәрд олду, мәрд олду!

Короғлујам, дад, һаззарам,
Адым дәфтәрә јазарам,
Нә гәдәр сәфил кәзәрәм,
Адым гурд олду, гурд олду!

Ондан бир күч верди, кәндир гырыг-гырыг олуб јерә төкүлдү. Падшаһын адамлары өзләрини елә итирдиләр ки, билмәдиләр түфәнкин лүләсини она тәрәф тутсунлар, ја дибчәјини. Вәфалы Никар иши белә көрәндә палтарынын алтындан мисри гылынчы чыхарыб Короғлуја верди. Короғлу бајаг һа кәсди падшаһ адамларының башынын үстүнү. Бир суичим саатда һамысыны шил-күт еләјиб јерә төкдү. Ондан аты минди. Никары тәркинә алыб бирбаш Чәнлибелә тәрәф үз гојду.

Бу ишин үстүндән бир нечә мүддәт кечди. Хәбәр кәлиб падшаһа чатды ки, бәс Короғлу адамларының һамысыны гырыб, өзү дә тәзәдән Чәнлибелә дөнүб. Падшаһ бахды ки, ојуну бахталајыб, башлады горхмаға ки, инди Короғлу тәзәдән башына адам јығса, дај өһдәсиндән кәлмәк олмајачаг. Тез адам көндәриб вәзир-вәкили, гошун бөјүкләрини чағырды јанына. Де мәсләһәт, мәшвәрәт башланды. Чох көтүр-гојдан сонра белә тәдбир төкдүләр ки, һәлә нә гәдәр Короғлу башына адам чәм еләмәјиб, гошун көтүрүб үстүнә кетсинләр. Бәли, башладылар гошун јығыб, һазырлыг көрмәјә. Инди, бунлар бурада һазырлыгда олсунлар, сәнә кимдән хәбәр верим, ашыг Чүнундан.

Ашыг Чүнун ешитди ки, падшаһ гошун-ләшкәр һазырлајыр Короғлунун үстүнә кетмәјә. Дај вахт итирмәјиб чәкди чарығын дабаныны, бирбаш Чәнлибел дејиб јола дүшдү. Күндүзү кечәјә гатды, кечәни күндүзә гатды, күнләрин биринде бир ахшам үстү кәлиб Чәнлибелә чатды. Ашыг Чүнун Чәнлибелә чатанда Короғлу Никар ханымла јенә дә Ағ гајада отурмушду. Ашыг Чүнуну көрчәк, дик галхды ајаға. Ики вәфалы дост гучаглашдылар. Де хош-беш, он бешдән сонра Короғлу сорушду:

— Нә вар? Нә јахшы көһнә досту јад еләмисән? Ашыг Чүнун сазы чијниндән ашырыб басды бағрына, деди:

Сәнә дејим гоч Короғлу,
Дүшмәнләр кәләчәк олду.
Сонун олар пуч Короғлу,
Дүшмәнләр кәләчәк олду.

Дәлдалама сән сәсини,
Дүшмәнлә кәсмә бәсини,
Кечмиш көһнә гисасыны,
Дүшмәнләр алачаг олду.

Чүнүнам, дилдән дүшмүшәм,
Бүлбүләм, күлдән дүшмүшәм,
Гочалыб әлдән дүшмүшәм,
Дүшмәнләр кәләчәк олду.

Сөз тамама јетди. Короғлу деди:

— Ашыг Чүнун, бир әмәлли-башлы даныш көрүм, нә дејирсән?

Ашыг Чүнүн сазла дедиjи кими, сөзлә дә дедн. Короғлу кетдн фикрә. Никар деди:

-- Короғлу, фикирләшмәк вахты дejил. Де көрәк, нә дejирсән?

Короғлу үзүн Ашыг Чүнуна тутуб деди:

Сәнә дejим, Ашыг Чүнүн,
Чағыр кәлсин хан Ejвазы!
Тар еләjим дүшмән күнүн,
Чағыр кәлсин хан Ejвазы!

Намәрдлиjи билдирәрләр,
Jады бизә күлдүрәрләр,
Тәк-тәк салыб өлдүрәрләр,
Чағыр кәлсин хан Ejвазы!

Короғлу чәкмәз һашалар,
Чәтинди голлар бошалар,
Jеришир оғраш пашалар
Чағыр кәлсин хан Ejвазы!

Сөз ахыра jетди. Ашыг Чүнүн дурду ajаға, деди:

— Короғлу, вахты итирмәjә дәjмәз. Мән кедим, ушаглары тапым.

Короғлу изин верди. Ашыг, о нечә дejәрләр, һеч солғун дәрмәмиш тәзәдән гajыдыб jола дүшдү.

Инди Короғлу илә Никар Чәнлибелдә галмагда олсунлар, көрәк Ашыг Чүнүн нә еләди.

Ашыг Чүнүн чох кәзди, чох доланды, амма Ejвазы тапа билмәди. Дағлар ашды, дәрәләр кечди, күнләрин биринdә бир бичәнәкдә Дәмирчиоғлуна раст кәлди. Бахды ки, Дәмирчиоғлу әлиндә jаба от jығыр. Ашыг Чүнүн Дәмирчиоғлуну көрчәк, алды сазы көрәк нә деди:

Дәмирчиоғлу, сәнә дejим,
Чәнлибелә дүшмән кәлир.
Полад галхан, дәмир кejим,
Чәнлибелә дүшмән кәлир.

Бу синәми гәм алыбды,
Шад гәлбимә дәрд салыбды,
Короғлу jалғыз галыбды,
Чәнлибелә дүшмән кәлир.

Чәнлибелдә jох сөһбәт, саз,
Чырпыныр келләриндә газ,
Һаны һәсән, һаны Ejваз?
Чәнлибелә дүшмән кәлир.

Сананмаз jүзләр, әллиләр,
Дүшмәнә демә бәлиләр,
Керүнмүр икил дәлиләр,
Чәнлибелә дүшмән кәлир.

Jолдады Короғлу көзү,
Гәлбиндә гочаглыг көзү,
Ашыг Чүнүн буду сөзү,
Чәнлибелә дүшмән кәлир.

Ашыг Чүнүн сазла дедиjи кими, сөзлә дә әһвалаты Дәмирчиоғлуjа данышды. Дәмирчиоғлу деди:

— Мән Ejвазын jерини билирәм, кедәк, тапаг.

Дәмирчиоғлу кечә-күндүз чөлдә-баjырда олдуғундан, үз-көзүнү түк басмышды. Орадан дуруб бирбаш кәлди дәлләjин jанына. Деди:

— Уста, сәфәрим вар, кедәчәjәм, тез мәним үзүмү гырх!

Уста бахды ки, Дәмирчиоғлунун үзүн түк елә басыб ки, гырхмаг узун ишди. Оду ки, биртәһәр башындан еләмәк истәди. Деди:

— Бу саат гырха билмәрәм. Үлкүчүм корланыб, кәрәк итиләдәм.

Устанын чавабында алды Дәмирчиоғлу деди:

Сәнә дejим, уста башы,
Газы дибиндән, дибиндән!
Олмакилән ишдә нашы,
Газы дибиндән, дибиндән!

Дүшмәнләр кириб гәсдинә,
Кәлир Короғлу үстүнә,
Дәjәрәм сәнин шәстинә,
Газы дибиндән, дибиндән!

Сәнин һесабы чәкәрәм,
Көзүндән ган jаш төкәрәм,
Әлиф гәддини бүкәрәм,
Газы дибиндән, дибиндән!

Дәмирчиоғлу биличи,
Оларсан елләр күлүчү,
Сәнә ендиррәм гылынчы,
Газы дибиндән, дибиндән!

Ахырынчы ханәни Дәмирчиоғлу елә деди ки, уста көрдү әкәр ojан-буjан еләсә, башы бәдәниндән ajрылачаг. Динмәз-сөjләмәз үлкүчү көтүрүб башлады гырхмаға. Елә ки гырхыб гуртарды, Дәмирчиоғлу чыхардыб онун һаггыны верди, ондан Ашыг Чүнүну да көтүрүб jола дүшдү. Нә гәдәр кетдиләр билмирәм, нә гәдәр кетмәдиләр билмирәм, ахырда кәлиб Ejвазы тапдылар. Ejваз Ашыг Чүнүн илә Дәмирчиоғлуну көрчәк, алды сазы, деди:

Дағлар башы Чәнлибелдән,
Дејин көрүм нә хәбәр вар?
Башы гарлы бизим елдән,
Дејин көрүм, нә хәбәр вар?

Гырат, Әрәб ат дурурму?
Короғлу дөврән гурурму?
Пашалар бојну вурурму?
Дејин көрүм нә хәбәр вар?

Ејваз голун кәрмәк истәр,
Тәр саваша кирмәк истәр,
Короғлуну көрмәк истәр,
Дејин көрүм, нә хәбәр вар?

Ејваз сөзү тамам еләчәк, Ашыг Чүнун алды онун чавабында деди:

Чәнлидән хәбәр кәтирдим,
Гардаш, дур кедәк, дур кедәк!..
Мүшкүл мәтләби битирдим,
Гардаш, дур кедәк, дур кедәк!..

Короғлу охујуб-јазыр,
Јалғыз галыб чандан безир,
Нарај салыб сәни көзир,
Гардаш, дур кедәк, дур кедәк!..

Ашыг Чүнун гәдрин билир,
Сәни көрүб үзү күлүр,
Чәнлибелә дүшмән кәлир,
Гардаш,дур кедәк, дур кедәк!..

Ашыг Чүнун сазла дедији кими сөзлә дә әһвалаты Ејваза данышды. Сонра да деди ки:

— Короғлу дејирди һарада олса өзүнү мәнә јетирсин. Ејваз деди.

— Јахшы. Мән кетдим. Амма сиз ушагларын далынча кедин!

Ејваз ата миниб Чәнлибелә тәрәф, Ашыг Чүнунла Дәмирчиоғлу да Дәли Һәсәнин далынча јола дүшдүләр. Ејваз дурмајыб, динчәлмәјиб, Чәнлибелә кетмәкдә олсун, Дәмирчиоғлу илә Ашыг Чүнун ахтарыб, ахырда Дәли Һәсәни тапдылар.

Ашыг Чүнун бахды ки, Дәли Һәсән елә гочалыб, елә гочалыб лап әлдән дүшүб. Дәли Һәсәнин белә гочалмағы Ашыг Чүнуна јаман әсәр еләди. Алды сазы, деди:

Хоткарлар үстүнә атлы кедәндә,
Дүшмән көрән ачыг көзүн нечолду?
Оғраш пашәларла дава едәндә,
Нә'рә чәкән уча сәсин нечолду?

Чәнлибелдә ағыр мәчлисләр гуран,
Әрәб ат үстүндә мәрданә дуран,
Мисри гылынч чәкиб, бојунлар вуран,
Сорушмурсан, хан Ејвазын нечолду?

Ашыг Чүнун бу сиррләри биләндә,
Дүшмәнләри ағладанда, күләндә,
Һәрдән гәзәбләниб гејзә кәләндә,
Габагда боз дуран үзүн нечолду?

Дүздү, Дәли Һәсән гочалмышды, амма ки, о нечә дејәрләр асланын нә гочасы, нә чаваны? Дәли Һәсән јенә дә елә һаман Дәли Һәсән иди. Сазы Ашыг Чүнунун әлиндән алыб деди:

Јағы дүшмәнләрә говға ачмаға,
Һәлә вар голумда гүввәтим мәним.
Гошун кәлиб Чәнлибелә кечмәјә,
Гәбул етмәз намус, гејрәтим мәним.

Күрзүм ишләјәндә дағлары гырар,
Горхусундан ташмаз дүшмәнләр гәрар,
Пашанын, хоткарын бағрыны јарар,
Ач аслан јеришим, һејбәтим мәним.

Мән Дәли Һәсәнәм, әр һавадары,
Һеч јаддан чыхармы достлуг илгары?
Вурушма заманы, дава базары,
Олмаз һеч инсафым, мүрвәтим мәним.

Дәли Һәсәнин сөзләринә Ашыг Чүнун да, Дәмирчиоғлу да чох севиндиләр. Үчү дә атланыб дағлара, дашлара, кәндләрә, обалара һај салдылар. Бир нечә күнүн ичиндә бүтүн дәлиләри јығыб Чәнлибелә тәрәф јола дүшдүләр.

Дәлиләр кетмәкдә олсунлар, инди ешит Короғлудан. Короғлу Ашыг Чүнуну Ејвазын далынча көндәрәндән сонра бир күн көзләди, ики күн көзләди, кәлән олмады. Үчүнчү күн сәһәр тездән иди. Короғлу јенә дә отурмушду Аг гајада, јоллара бахырды. Никар бахды ки, Короғлу чох гәмкинди. Дуруб јавашча кәлди, отурду онун јанында. Короғлу дөнүб бир Никара бахды, ондан сазы чијниндән ашырды, деди:

Гары дүшмән күч кәтирди,
Гочалдым, Никар, гочалдым.
Мәнзилим баша јетирди,
Гочалдым, Никар, гочалдым.

Мүхәннәтин олмаз заты,
Мәрдин полад олар гаты,
Итирдим Гырат, Дүраты,
Гочалдым, Никар, гочалдым.

Короғлу горхмаз јағыдан,
Бадә ичибди сағыдан,

Һаны Ејваз, Түпдағыдан?
Гочалдым, Никар, гочалдым.

Никар елә ағзыны ачырды Короғлуја үрәк-дирәк версин, бир дә бахдылар ки, буду, јолда тоз думана гарышды, думан тоза. Белә баханда көрдүләр Ејваз јатыб атын бојнуна, елә кәлир, елә кәлир ки, елә бил бир охду, јајындан чыхыб учур. Короғлу да, Никар да дик галхдылар ајаға. Ејваз кәлиб чатды. Атдан ашырылыб габағча Никарла, сонра да Короғлу илә көрүшдү. Кеф-һалдан сонра башладылар сөһбәтә. Короғлу әһвалаты Ејваза данышды. Ејваз да дәлиләрин хәбәрини она верди. Ондан Короғлу Ејвазы көндәрди ки, кедиб Гыраты тапыб кәтирсин. Ејваз дурду, бир кәмәнд дә көтүрүб Јағы горуғуна тәрәф кетди. Ејваз елә тәзәчә кетмишди бир дә бахдылар ки, Дәли Һәсән, Дәмирчиоғлу, Ашыг Чүнун, далларынча да бүтүн дәлиләр буду кәлирләр. Короғлу вәфалы достларыны көрчәк үрәји атланды. Гәлби чошду. Сазы дөшүнә басыб көрәк дәлиләрә нечә хошкәлдин еләди.

Кенә өмүр тәзәләнди,
Хош кәлдиниз, дәлиләрим!..
Гуртардым һичрандан, гәмдән,
Хош кәлдиниз, дәлиләрим!..

Дүшүн, бурда меһман галаг,
Хоткарлара гырғын салаг,
Пашалардан гисас алаг.
Хош кәлдиниз, дәлиләрим!..

Бир шур салаг бу чаһана,
Меjдан бојансын ал гана,
Сәфәр ејләјәк һәр јана,
Хош кәлдиниз, дәлиләрим!..

Аслан тәк бәрәдә јатаг,
Дүшмәнләрә шешпәр атаг,
Пашалары дири тутаг,
Хош кәлдиниз, дәлиләрим!..

Зимистаным дөндү јаза,
Гуләг верин сөзә, саза,
Короғлу јетди мураза,
Хош кәлдиниз, дәлиләрим!..

Дәлиләр атлардан төкүлдүләр. Һамы Никарла, Короғлу илә көрүшдү. Елә бу дәмдә бир кишнәмә сәси кәлди. Белә баханда көрдүләр Гырат елә кәлир, елә кәлир леј кими, үстүндә дә Ејваз, һамы дөндү, ат Чәнлибели бир дәфә дөрд доланыб һәрләнди, сонра гызылгуш кими сүзүб дүз Короғлунун габағында дајанды. Елә кишнәди, елә кишнәди ки, дашлар ләрзәјә кәлди. Короғлу сазы басды дөшүнә деди:

Буду кәлди һавадарым,
Дур, башына долан көнүл!..
Зимистанда дөвр еләрдин,
Јаз-баһара бојан көнүл!..

Гыратыма нал дүздүррәм,
Пашалар бағрын әздиррәм,
Меjләр, сағиләр кәздиррәм,
Башлар тәзә дөвран көнүл!..

Короғлујам, мәрд-мәрдана,
Чағыррам, киррәм меjдана,
Гылынч вурарам дүшмана,
Хоткар тахтдан салан көнүл!..

Дәлиләр Чәнлибелдә галсынлар. Инди сәнә кимдән дејим, падшаһдан. Елә ки тәдарүк көрүлдү, гошун һазырланды, падшаһ Алы хан илә Меһди ханы да чағырыб, гошуна бөјүк еләди, јола салды. Кәлһакәл, кәлһакәл, гошун кәлиб чатды, Чәнлибелин һәндәвәринә. Кешикчиләр кәлиб гошунун кәлмәјини Короғлуја хәбәр вердиләр. Короғлу дәстәбашылара һај вурду ки, дәлиләри јығсынлар. Елә ки һамы јығылды, Короғлу сазы көтүрдү, деди:

Јарагланын, дәлиләрим,
Јағылар меjдана кәлир.
Мүхәннәтләр гошун чәкиб,
Үз тутуб бу јана кәлир.

Сөзләримдә јохду јалан,
Дүшманлара салаг талан,
Мисри гылынч гылсын чөвлан,
Бојанмаға гана кәлир.

Олун сәф-сәф, дәстә-дәстә,
Јеријәк дүшманын үстә,
Јағы дүшмән долуб гәсдә,
Түлкүләр аслана кәлир.

Икид олан етмәз хәта,
Гоч кәрәк пусгуда јата,
Хан Ејваз, мин Әрәб ата,
Бәлли Әһмәд фәрмана кәлир

Пәләнк тәк овдан күсмәjә,
Дүшмәнләр үстә әсмәjә,
Јағылар башы кәсмәjә,
Короғлу мәрдана кәлир.

Сөз тамам олду. Короғлу сазы верди Никар ханыма, мисри гылынчы көтүрүб бағлады белинә. Дәли Мehтәр о саат Гыраты чәкди Короғлунун бәрабәринә. Короғлу аты минди, мисри гылынчы чәкди, сонра үзүнү дәлиләрә тутуб деди:

Дәлиләрим, бу күн дава күнүдү,
Атланын, јарадан бизә јар олсун!
Мәрд икидләр јарасындан бәллиди,
Намәрдләри гој тәр бассын, хар олсун!

Рүстәми-Зал кими нә'рәләр чәкән,
Мејданда мәрд икид бағрыны сөкән,
Мисри гылынч вуруб, гызыл ган төкән,
Әсиркәмә, вур әлләрин вар олсун!

Мәнәм дејән кәсләр чыхсын мејдана,
Долансын мејданы мәрди-мәрдана,
Утансын намәрди бәсләјән ана,
Көрүм, онун иши аһу-зар олсун.

Нуш един бадәни, алын сағыдан,
Чәкинмәјин һарамидән, јағыдан,
Сәфләр позан, ордулары дағыдан,
Әјри гылынч гылафында мар олсун!

Короғлу мәрдлији гала дүнјада,
Икид көрәк башда севда гајнада,
Дава күнү сәр мејданда ојнада,
Мејданнан гачана, намус, ар олсун!

О тәрәфдән дә ханларын гошуну көлиб чатды. Короғлу бир дәлиләрә бахды, бир дүшмән гошунуна бахды, елә бир нә'рә чәкди ки, көјдә кедән гушлар ганад сахладылар. Үзүн Ејваза тутуб деди:

Гошун чәкиб көлди јағы,
Дүшмәнләри сеч, Ејвазым!
Дар үстүндән чәкәк дағы,
Тез һүчума кеч, Ејвазым!..

Дәли көнүл алмаз өјүт,
Гоча бәдән, олма мејит!
Мисри гылынч көмтәр икит,
Ал дүшманы бич, Ејвазым!..

Гыратын налы сөкүлмәз,
Короғлу бели бүкүлмәз,
Икид өлүмдән чәкилмәз,
Јағы ганы ич, Ејвазым!..

Короғлу сөзүнү тамам еләјиб өзүн вурду гошуна. Дәлиләр һәр тәрәфдән төкүлдүләр. Устад дејир ки, о күн Чәнлибелдә

бир дава олду ки, һәлә рузикарын көзү белә дава көрмәмишди. Чәнлибелин дашлары дүшмән ганына бојаныб гып-гырмызы лаләјә дөндү.

Орасыны дејим ки, ханлар һијлә еләмишдиләр. Гәсдән гошунун јарысыны мејдана бурахыб, јарысыны пусгуда сахламышдылар ки, дәлиләрин күчүнү билиб сонра бурахсынлар. Инди иши белә көрәндә һөкм вердиләр ки, гошун пусгудан чыхсын. Өзү дә дүз ортаја вуруб Короғлунун өзүнү һалга-мә'рәкә еләсин. Бәли, гошун пусгудан чыхды. Амма Короғлу да ишини мөһкәм тутмушду. Дәли Һәсәни дә өз дәстәси илә пусгуда гојмушду. Инди иши белә көрәндә, үзүн Ејваза тутуб деди:

Чағыр Дәли Һәсән кәлсин!
Агыр зәрбә бу күн чалсын!
Өлән өлсүн, галан галсын!
Мәрд икидләр мә'лум олсун!

Габаға салма нашыны,
Вурдурар өз јолдашыны,
Кәздирсәм намәрд башыны,
Хына мәним ганым олсун!

Сиз инанын көһәркана!
Һөрәниз дөнүн аслана!
Басылмајын бөд дүшмана,
Гојун өлән мәним олсун!

Короғлујам, мән Әмирај,
Варса чыхарт мејдана таj,
Давада дилим билмәз раj,
Әзрајыл бир јанын олсун!

Никар ханым дәлиләрә бахды, Короғлуја бахды, дүшмәнә бахды. Елә бу дәмдә Короғлу да өзүнү онлара јетирди. Бахды ки, шадлыгдан Никар ханымын көзләри елә долуб, елә долуб ки, елә бил баһар булудуду. Елә һаја бәндди ки, аби-нијсан кими сүзүлүб төкүлсүн. Никар Гыратын сәсинә дөндү, Короғлуну көрдү. Елә бирчә буну дејә билди ки;

— Чан Короғлу!..

Никарын сөзүндән Короғлунун үрәји атланды, гәлби телтел олду. Бир дәли нә'рә чәкиб деди:

Мәрд дајанар, намәрд гачар,
Мејдан кумбур-кумбурланы...
Дәлиләрим мејдан ачар,
Дүшмән кумбур-кумбурланы...

Гоч икид бығын буранда,
Чәкиб јај-охун гуранда,
Шешпәр галхана вуранда,
Галхан кумбур-кумбурланы...

Топ ачылар галасындан,
Һаг сахласын баласындан,
Короғлунун наласындан
Һәр јан кумбур-кумбурланы...

Дәлиләр дүшмәнә елә бир вај вердиләр ки, бир нәфәр дә олсун падшаһ гошунундан саламат гуртарыб гајыда билмәди. Елә ки дава гуртарды, дәлиләр һамысы кәлди, Короғлу атын башыны чевирди ки, Чәнлибелә галхсын. Ашыг Ҹүнун әл атыб јапышды Гыратын јүјәниндән Короғлу дајанды. Дәлиләр дә дајандылар. Ашыг Ҹүнун сөзә башлады. Деди:

— Короғлу, бу нечә вахт иди ки, дәлиләри башындан дағытмышдын. Короғлулуғу јерә гојмушдун. Де көрүм, инди нә фикирдәсән? Кенә дә тәк галмаг истәјирсән, ја дәлиләри јанында сахлајырсан?

Короғлу деди:

— Јох, Ашыг Ҹүнун! Дүздү, мән Короғлулугдан әл чәкмишдим. Амма бахырам ки, бу олан шеј дејил. Нә гәдәр ки, хоткарлар, падшаһлар, пашалар, ханлар бу намәрд дүнјада ағалыг еләјирләр, мән Короғлулуғу јерә гоја билмәјәчәјәм.

Ондан үзүн дәлиләрә тутду, деди:

— Нә гәдәр ки, онлар вар, биз дә варыг!..

Короғлудан бу сөзү ешидәндә бүтүн дәлиләр нә'рә чәкдиләр. Атлар кишнәди, гылынчлар ојнады. Гырат ики дал ајағының үстә галхыб гызмыш пәләнк кими елә бир шејһә чәкди ки, даг-даш титрәди. Ашыг Ҹүнун үчтелли сазы бағрына басды. Һамы бир јердә тәзәдән Чәнлибелә галхмаға башладылар.

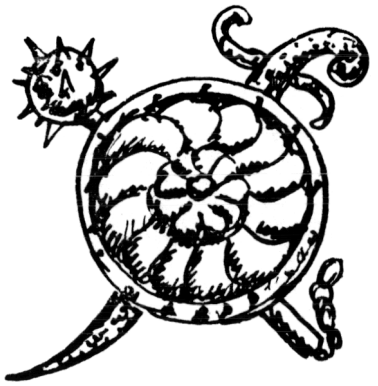

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Бир нечә сөз 3
Алы киши 5
Короғлу илә Дәли Һәсән 17
Короғлунун Истамбул сәфәри 21
Дәмирчиоғлунун Чәнлибелә кәлмәји . . . 43
Короғлунун Әрзурум сәфәри 50
Ејвазын Чәнлибелә кәтирилмәји 80
Дурна тели 102
Һамзәнин Гыраты апармасы 123
Мәһбуб ханымын Чәнлибелә кәлмәји . . 159
Короғлунун Бајазид сәфәри 181
Гулун гачмасы 199
Дүратын итмәси 214
Короғлу илә Болу бәј 222
Короғлунун Гарс сәфәри 242
Короғлунун Дәрбәнд сәфәри 264
Һасан пашанын Чәнлибелә кәлмәси . . 285
Мәрчан ханымын Чәнлибелә кәлмәји . . 296
Короғлунун гочалығы 346

Редактору *Т. Чәфәрова.*
Рәссамы *Р. Бабајев.*
Бәдии редактору *Ә. Мәммәдов*
Техники редактору *Ф. Һүсејнова.*
Корректорлары *М. Исајева, Н. Аббасгулијев.*

Јығылмаға верилмиш 19/VI-74-чү ил. Чапа имзаланмыш 16/X-74-чү ил. Кағыз форматы 60×84¹/₁₆. Кағыз № 1. Физики ч/ч. 11,5. Шәрти ч/в. 21,39. Учот-нәшр. в. 21,66. ФГ 07572. Сифариш № 687. Тиражы 50 000. Гиймәти 81 гәп.

Азәрбајҹан ССР Нәшрләр Совети-нин Дөвләт Нәшријјат, Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәси. «Ганчлик» нәшријјаты, Бакы, Һүсү Һачыјев күчәси, 4.

26 Бакы комиссары адына мәтбәә, Әли Бајрамов күчәси, 3.